

Mevlid Nasıl Okunurdu? Yazma Nüshalardaki Makam Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme

How Had The Mawlid Been Chanted? An Evaluation on Maqām Records in Manuscripts

Selman Benlioğlu

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Türk Din Musikisi Anabilim Dalı

Assist. Professor, Yalova University, Faculty of Islamic Sciences

Department of Turkish Religious Music

Yalova, Türkiye

selmanbenlioglu@gmail.com

orcid.org/0000-0002-3735-0261

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 20 January/Ocak 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 28 May/Mayıs 2022

Published/Yayın Tarihi: 15 June/Haziran 2022

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Volume/Cilt: 26 **Issue/Sayı:** 1 **Pages/Sayfa:** 191-211

Cite as/Atıf: Benlioğlu, Selman. "Mevlid Nasıl Okunurdu? Yazma Nüshalardaki Makam Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme [How Had The Mawlid Been Chanted? An Evaluation on Maqām Records in Manuscripts]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 26/1 (Haziran 2022): 191-211.

<https://doi.org/10.18505/cuid.1060776>

Plagiarism/İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Selman Benlioğlu).

How Had The Mawlid Been Chanted? An Evaluation on Maqām Records in Manuscripts

Abstract: Among the Turkish verse texts, the mawlid named *Wasīlat al-Najāt* by Süleyman Çelebi has been one of the most widely read works in various geographies for centuries. The text of *Mawlid*, which has been produced in many manuscripts over time, has diversified, and various versions have emerged. Although there is no detailed information about its beginning and development, it is understood that Süleyman Çelebi's mawlid had a musical performance form from an early period. In integrating *Mawlid* with music, various forms of performance developed over time and that it was composed is stated in some narratives, too. In some *Mawlid* manuscripts, it is found that various maqām names are written next to the couplet or on the margin of the pages. Nineteen manuscripts of the *Mawlid* registered with maqām information, which have essential clues in terms of the performance of the work, have been identified and analyzed in this study. After a brief introduction of the copies, the formal features of the *Mawlid* manuscripts with the maqām registered, their characteristics for use in performance, and the frequency of recording the maqām names were evaluated. Except for a few, these manuscripts were prepared in a way that can be followed during the performance in accordance with daily use. Additions and deletions were made over time. Rather than being collectible, they were manuscripts that guide the performer with a functional aspect in the foreground. Of the 19 manuscripts, only *Mawlid* is found in six, and only *Mirajiyya* and *Mawlid* texts are found together in five. In the other two, some lyrics and *na'ts* were written in addition to the *Mawlid*. This situation in the content supports the view that the manuscripts are of practical benefit to the performer. The names of maqāms in the manuscripts were located on the right and left of the couplet by writing a maqām name in the margins of each of the *Mawlid* couplets, and sometimes on the two lines of the couplet. Maqām names are often written as one. There are examples with the phrase “*der makam ...*” at the beginning and examples where it is shown as “*tiz Hüseyini*”, “*tiz ender tiz Hüseyini*”, “*Hüseyini pes ba'de tiz*” and “*Dügāh teslim*”. It seems that the owners of the manuscripts recorded their performance preferences and habits in a way that they can understand, sometimes basically and sometimes as detailed as possible. Among the manuscripts with a known copy date, the earliest one is from 1699, and the latest from 1888. The *Mawlid* text in the manuscripts ranges from 81 to 526 couplets. The average of the total number of couplets is 185.6. The frequency of recording maqāms varies also between copies. While the name of the maqām was written in 15.9% of the couplets in A 7940, which had the lowest record, the maqāms were recorded in all of the couplets in TY 549 and MS 323 copies. As a result, the ratio of couplets with maqām record in 19 manuscripts is 68.1%. A wide range of maqāms has been used in the manuscripts. Although not all of them were mentioned in each manuscript, when considered collectively, it is seen that 40 different maqāms were used. The three maqāms most frequently recorded in manuscripts are *Hüseyini* (26.8%), *Pençgāh* (13.7%) and *Dügāh* (13.3%). On the other hand, although the frequency of recording in manuscripts was low, less-known and rarely used maqāms such as *Geveşt*, *Nişāburek*, *Müberka*, *Necd-i Hüseyini* and *Vech-i Hüseyini* were also encountered. Among the manuscripts, 25 different maqāms were used in H 1286, which had the highest number of maqāms, and 12 different maqāms were used each in A 7940 and MIF 67, which had the least number of maqāms. There were 5 maqāms used in common in all 19 manuscripts: *Acem*, *Dügāh*, *Hüseyini*, *Nevā* and *Pençgāh*. They were also the most registered maqāms in total. Although there are some similarities in terms of text and maqāms in the *Mawlid* copies examined in the study, there is no complete overlap, an agreed structure, in short, a standard. The literature on the maqām recorded manuscripts of *Mawlid* tends to see these copies as evidence of a composed *Mawlid*. However, there is no mention in any of the manuscripts about the composer of the piece, whether the piece was composed, or whether the recorded maqāms reflect a composition. Moreover, there is a wide variety in the manuscripts that are the subject of the study, both in terms of the *Mawlid* text and the maqāms registered in the margins. With a modern attitude, it seems that researchers who have dealt with the subject in the last century have been in search of an order and consistency in the tradition of performing *Mawlid*. They have envisioned the musical dimension of *Mawlid*, which has managed to stay in circulation over the centuries, in a systematic structure. It is clear that this approach should be discussed with different dimensions in the light of the new results reached in the present study.

Keywords: Turkish Religious Music, Mawlid, Maqām, *Wasīlat al-Najāt*, Manuscript.

Mevlid Nasıl Okunurdu? Yazma Nüshalardaki Makam Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme

Öz: Manzum Türkçe metinler arasında Süleyman Çelebi'ye ait *Vesīletü'n-Necāt* adlı mevlid yüzyıllar boyunca geniş bir coğrafyada çeşitli vesilelerle en çok okunan eserlerden biri olmuştur. Zaman içinde çok sayıda yazma nüshası istinsah edilen Mevlid'in metni bu nüshalarda çeşitlilik göstermektedir. Başlangıcı ve gelişimi hakkında detaylı bilgi bulunmasa da Süleyman Çelebi mevlidinin erken dönemden itibaren müzikal bir icra şekline kavuştuğu anlaşılmaktadır. Mevlid'in musiki ile olan beraberliğinde zamanla muhtelif icra şekilleri gelişmiş ve bazı rivayetlerde bestelenmiş olduğu belirtilmiştir. Mevlid yazmaları arasında derkenarda beyit ya da mısra yanlarına çeşitli makam adlarının yazıldığı nüshalar bulunmaktadır. Bu çalışmada eserin icra serencamı açısından

önemli ipuçları taşıyan bu makam kayıtlı Mevlid yazmalarından on dokuz nüsha tespit edilerek analiz edilmiştir. Nüshaların kısaca tanıtılmasının ardından makam kayıtlı Mevlid yazmalarının biçimsel özellikleri, icrada kullanımlarına yönelik hususiyetleri ve makam adlarının kayda geçme yoğunluğu değerlendirilmiştir. Birkaçı hariç bu yazmalar genelde günlük kullanıma uygun, zamanla eklemeler/çıkarmalar yapılmış, el altında tutulan, icra esnasında takip edilen, koleksiyonluk olmaktan ziyade icracıya rehberlik eden fonksiyonel yönü ağır basan mecmualardır. 19 yazmanın altısında sadece Mevlid, beşinde sadece Mi'râciyye ve Mevlid metni beraber bulunmaktadır. Diğer ikisinde ise Mevlid'in yanı sıra bazı güfteler ve na'tler yazılmıştır. İçerikteki bu tablo, yazmaların icracıya pratik fayda sağlayacak nitelikte olduğu görüşünü desteklemektedir. Yazmalarda makam isimleri sayfalarda genelde Mevlid beyitlerinin her birinin kenar kısmındaki boşluğa, bazen de beytin iki mısraına karşılık birer makam ismi yazılarak beytin sağına ve soluna konumlandırılmıştır. Makam isimleri çoğunlukla tek olarak yazılmıştır. Makam adının başında "der makam ..." ifadesinin bulunduğu, "tiz Hüseyini", "tiz ender tiz Hüseyini", "Hüseyini pes ba'de tiz" ve "Dügâh teslim" şeklinde gösterildiği örnekler de mevcuttur. Bazen de makam adıyla beraber ya da onsuz, "karar" ya da "bülend" gibi tabirler kullanılmıştır. Görülen o ki mecmua sahipleri bazen ana hatlarıyla bazen olabildiğince teferruatlı şekilde kendi icra tercih ve alışkanlıklarını yine kendi anlayacakları biçimde kaydetmişlerdir. İstinsah tarihi belli olan yazmalar arasında en erkeni 1699, en geç olanı 1888 senesine aittir. Yazmalardaki Mevlid metni 81 ila 526 beyit arasında değişmektedir; ortalama beyit adedi 185,6'dır. Makam kayıt yoğunluğu da nüshalar arasında değişkendir. En düşük kayda sahip A 7940'de beyitlerin %15,9'una makam adı yazılı iken TY 549 ve MS 323 nüshalarında beyitlerin tamamına makamları kaydedilmiştir. Neticede 19 yazmanın genelinde makam kaydı olan beyitlerin oranı %68,1'dir. Yazmalarda oldukça geniş bir makam yelpazesi ortaya çıkmaktadır. Tümü her bir yazmada geçmese de topluca bakıldığında 40 farklı makamın kullanıldığı görülmektedir. Yazmalarda en sık kaydedilmiş üç makam sırasıyla Hüseyini (%26,8), Pençgâh (%13,7) ve Dügâhtır (%13,3). Öte yandan yazmalarda kayda geçme sıklığı düşük olmakla beraber Geveşt, Nişâbürek, Müberka, Necd-i Hüseyini ve Vech-i Hüseyini gibi az tanınan, nadiren kullanılan ve repertuarda az sayıda örneği bulunan makamlara da rastlanılmaktadır. Yazmalar arasında en fazla sayıda makamın yer aldığı H 1286'de 25, en az sayıdaki A 7940 ve MİF 67'de 12'şer farklı makam kullanılmıştır. 19 yazmanın tümünde de ortak kullanılmış 5 makam vardır: Acem, Dügâh, Hüseyini, Nevâ ve Pençgâh. Bunlar zaten toplamda da en çok kayda geçmiş makamlardır. Çalışmada incelenen Mevlid nüshalarında metin ve makamlar açısından bazı benzerliklere rastlansa da tam anlamıyla bir örtüşme, üzerinde ittifak edilmiş bir yapı, kısacası bir standart bulunmamaktadır. Daha önce Mevlid'in makamlı yazmaları üzerine yapılan çalışmalar bu nüshaları besteli Mevlid'in birer delili olarak görme eğilimindedir. Ancak yazmaların hiçbirinde eserin bestekârından, besteli olduğundan, kaydedilen makamların bir besteyi yansıttığından bahis yoktur. Dahası bahse konu yazmalarda hem Mevlid metni hem de derkenarda kayıtlı makamlar açısından oldukça geniş bir çeşitlilik yer almaktadır. Anlaşılan o ki son yüzyıl içinde konuyu ele alan araştırmacılar, modern bir tutumla Mevlid icra geleneğinde bir düzen ve tutarlılık arayışı içinde olmuşlardır. Yüzyıllar içinde sürekli tedavülde kalmayı başarmış çok okunan/okutulan Mevlid'in musiki boyutunu sistematik bir yapı içinde tasavvur etmişlerdir. Çalışmada ulaşılan yeni sonuçlar ışığında bu yaklaşımın farklı boyutlarıyla tartışılması gerektiği açıktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Din Musikisi, Mevlid, Makam, Vesiletü'n-Necât, Yazma Eser.

Giriş

Süleyman Çelebi'nin 1409'da kaleme aldığı *Vesiletü'n-Necât*'ı erken tarihli bir Türkçe mevlid olmanın ötesinde bu formun en çok okunan ve en fazla nüshası bulunan örneğidir. Süleyman Çelebi mevlidinin gerek müstakil gerekse başka metinlerle beraber yer aldığı yüzlerce yazma nüshası olduğu bilinen bir durumdur. Tüm nüshalarının tespit edilip toplanması, bunların edisyon kritiğinin yapılarak tenkitli bir *Mevlid*¹ metninin ortaya konması, muhtemelen nüshalarının çok sayıda ve çeşitlenmiş oluşu sebebiyle, henüz tam olarak gerçekleşmemiştir. Dahası *Mevlid*'in bulunabilen en erken nüshaları kaleme alınışından yaklaşık bir asır sonrasına aittir ve Süleyman Çelebi'ye ait müellif nüshası yahut çağdaşı sayılabilecek birinin elinden çıkma nüshalara henüz ulaşılamamıştır. Bununla beraber günümüze ulaşan nüshaların bir kısmı kullanılarak *Mevlid* metninin inşa edildiği akademik neşirler bulunmaktadır.²

Mevlid'in orijinal, aslı ve tek bir metninin ortaya konamaması temelde bu metnin yoğun olarak dolaşımında olması ile açıklanabilir. Zaman içinde farklı hacimde nüshalar oluşmuş, diğer bazı mevlidlerden pasajlar *Mevlid*'e taşınmıştır. Mesela Merhaba faslı olarak da anılan, *Mevlid*'in Velâdet bahrinden hemen sonra gelen, her mısra başında "*Merhabâ*" ifadesinin bulunduğu tekrirli

¹ Çalışma boyunca Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı *Mevlid* şeklinde anılacaktır.

² *Mevlid*'in ilmi neşirlerine örnek olarak bk. Ahmed Ateş, *Vesiletü'n-necât: Mevlid* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1954); Ahmed Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif* (İstanbul: Berksoy Matbaası, 1958); Faruk Timurtaş, *Mevlid (Vesiletü'n-necât)* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970); Necla Pekolcay, *Mevlid (Vesiletü'n-necât)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016).

kısım eserin en sevilen ve coşkulu yerlerinden biri olmakla beraber, ilk kez Aymutlu'nun ortaya çıkardığı üzere, Ahmed adlı bir şairin mevlidinden alınmadır.³ *Mevlid* nüshalarında metnin uzunluğu da değişkendir. Ateş'in de ifade ettiği gibi “*el yazması nüshalar arasında son derece küçük, 125-150 beyitlik olanlar bulunduğu gibi, 1200-1300 beyit tutan nüshalar da vardır. Basmalar içinde de aynı şekilde 150 beyitlikten, 400-500 beyitliğe kadar olanlara rastlanıyor.*”⁴ O kadar ki metindeki bu farklılaşma sebebiyle Timurtaş, “Eski Mevlid” ve “Yeni Mevlid” başlığıyla iki ayrı metin neşretmiştir.⁵

Süreci ve gelişimi hakkında bazı boşluklar bulunmakla beraber *Mevlid* zaman içinde müzikal bir okuyuş kazanmıştır. Uzun bir zamana ve geniş bir coğrafyaya yayıldığı düşünüldüğünde muhtelif icra şekil ve tercihlerinin ortaya çıktığı, değişip dönüştüğü ve bazılarının kaybolduğu tahmin edilebilir.⁶ Bugün itibarıyla *Mevlid*'in yaygın icrası, gelenekte her bahir için başlangıç ve sonda tatbik edilecek makamların belirlendiği çerçeve dahilinde irticali şekilde yapılmaktadır. Literatürde sıklıkla zikredilen ise *Mevlid*'in Bursalı Sekban (17. yüzyıl) tarafından bestelendiği, bu bestenin 19. yüzyıl sonlarında unutulmuş kaybolmasına değin kullanıldığı şeklindedir.⁷ Sekban'a atfedilen *Mevlid* bestesi için birincil kaynaklarda bilinen yegâne somut veri İsmâil Belîğ'in (öl. 1729) *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ında yer alır. Bursa'da doğmuş veya yaşamış çeşitli kişilerin hayat hikayelerini derlediği eserinde Belîğ, Bursalı bir müzisyen olan Ubeyd Efendi (öl. 1657) hakkındaki bölüme şu cümle ile son verir: “*Mevlid-i Süleymân'ı beste iden sekbândan [Sekbân'dan?] ta'allüm idüp kırâ'atına me'zûn olmuştur.*”⁸ Dolayısıyla sadece bu cümleye istinaden ismi başka hiçbir birincil musiki kaynağında geçmeyen, dahası bir isim olmaktan öte bir lakaba ya da mesleğe işaret etmesi muhtemel Sekban'ın *Mevlid*'i bestelediği yazılmalıdır.

Mevlid'in yüzlerce yazma nüshasından bazılarında beyit veya nadiren beyitteki her iki mısranın kenarlarına çeşitli makam isimlerinin yazıldığı bilinmektedir. Bu makam kayıtlı *Mevlid* yazmaları arasında özellikle ikisi (Orhan 985⁹ ve Hüdayi 1286¹⁰) üzerinde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.¹¹ Yakın zamanda Mermutlu, tespit ettiği sekiz makam kayıtlı *Mevlid* yazmasını ele almış ve karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir.¹² Söz konusu literatürde bu yazmalardaki makam kayıtlarının mümkün mertebe benzerliğine vurgu yapılmış ve bu verilerin Sekban'a atfedilen *Mevlid* bestesinin birer yansıması olduğu kanaati öne çıkmıştır.

Bu çalışmada derkenarına makam isimlerinin yazıldığı 19 adet *Mevlid* yazması değerlendirilecektir. Özellikle bu yazmalarda kaydedilen makamların çeşitliliği, benzerliği ve dağılımı üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu meyanda öncelikle incelemeye konu edilen 19 yazma kısaca tanıtılacak ve genel özellikleri üzerinden analiz edilecektir. Ardından *Mevlid* yazmalarında her bölüm/bahir/fasıl için tercih edilen makamların toplu bir dökümü tablo halinde sunulacaktır.¹³ Böylelikle icracıların birer kılavuz olarak tasarladığı bu mecmualardan hareketle geçmişte *Mevlid* icralarında nasıl bir çeşitliliğin ortaya çıktığı tespit edilecektir.

³ Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, 23-25; Ateş, *Vesiletü'n-necât: Mevlid*, 67-81.

⁴ Ateş, *Vesiletü'n-necât: Mevlid*, 61.

⁵ Timurtaş, *Mevlid (Vesiletü'n-necât)*, 3-85, 89-141.

⁶ Mesela Isparta ve civarında vezin kalıbı ekseninde şekillenmiş cumhur icra şekli için bk. Erdoğan Ateş, “Mevlid İcrasında Farklı Bir Yöntem: Cumhur Mevlid (Isparta Örneği)”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri: Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, ed. Bilal Kemikli - Osman Çetin (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 499-505; Romanya'nın Dobruca bölgesinde yine topluca okunan ve her bahirde farklı olacak şekilde muayyen bir ezginin takibine dayalı besteli bir *Mevlid* örneği için bk. Fatih Koca, “Dinî Müsiki Formu Olarak Mevlid ve Dobruca Besteli Mevlidi”, *Diyanet İlmî Dergi* 55/1 (2019), 155-182; Prizren'de okunan, solo-koro bölümleri bulunan ve birkaç temel makamın hâkim olduğu diğer bir *Mevlid* bestesi için bk. Cumhur Enes Ergur, “Prizren'de Halen Okunan Besteli Bir Mevlid”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri: Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, ed. Bilal Kemikli - Osman Çetin (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 506-519.

⁷ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi: Dinî Eserler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1942), 1/25; Nuri Özcan, “Mevlid (Müsiki)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/484.

⁸ Suat Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtname ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 750.

⁹ Süleyman Çelebi, *Mevlid-i Şerif* (Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 985).

¹⁰ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Koleksiyonu, 1286).

¹¹ Kâzım Baykal, *Süleyman Çelebi ve Mevlid* (Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu, 1999), 44-47; Ubeydullah Sezikli, “Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2008), 179-205; Bedri Mermutlu, “Besteli Mevlid Meselesi”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, ed. Mustafa Kara - Bilal Kemikli (Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016), 422-424.

¹² Bedri Mermutlu, “Mevlid Musikisinde Makam Seyri Üzerine Nadir Nüshalara Dayalı Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Journal of Turkish Studies* 42 (2014), 165-193.

¹³ Bu noktada 19 yazmada birkaç yüz beyitlik hacimde tek tek hangi makamın kayıtlı olduğunu tespit edilse de bunların tamamını kâğıda aktarmak onlarca sayfaya yayılacağından verilerin toplu olarak sunulması tercih edilmiştir.

1. Makam Kayıtlı Mevlid Yazmaları

Mevlid metninin 16. yüzyılın başlarına ait tespit edilebilen en erken yazmalarından başlayarak 20. yüzyıla uzanan nüshalarında sabit, tutarlı ve değişmez bir şekilde aktarıldığını söylemek mümkün değildir. Eklenen/çıkarılan beyit ya da bölümler, değişen ifadeler azımsanmayacak miktardadır. Metnin bu hareketliliği ve çeşitliliği -başka pek çok sebep ileri sürülebilirse de- temelde çok okunması ve çoğaltılmasının bir sonucudur. Makam kayıtlı *Mevlid* yazmalarında da metin açısından bu çeşitliliğin hâkim olduğunu peşinen kabul etmek gerekir.

Osmanlı menşeli metinler arasında sayıca en çok nüshaya sahip eserlerden biri olan *Mevlid*'in makam kayıtlı versiyonları sınırlı sayıdadır. Çeşitli koleksiyonların taranması neticesinde bu özelliğe 19 adet *Mevlid* yazmasına ulaşılmıştır. Şüphesiz bu sayının yeni araştırmalarla artması muhtemelse de tespit edilen yazmalardaki verilerin genel manzaranın ortaya çıkarılması için yeterli olduğu düşünülebilir. Makam kayıtlı *Mevlid* yazmalarına rastlamanın nadirattan oluşuna şöyle misal verilebilir: Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde kırka yakın *Mevlid* yazması arasında sadece bir adet (R 2471), Süleymaniye Kütüphanesi'nde yüzü aşkın nüsha arasında iki adet makam kayıtlı versiyon bulunabilmiştir (HM 4470 ve YB 5657).

1.1. Yazma Nüshaları

Değerlendirmeye geçmeden önce 19 yazma detaylı nüsha tavsifi olmaksızın kısaca tanıtılacak, çalışma boyunca yazmalar aşağıda belirtilen kodlarıyla anılacaktır.

A 219: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda A 219 numara ile kayıtlıdır. Kime ait olduğu bilinmeyen bu yazma 1253'te [1837/1838] kaleme alınmıştır. İçeriğinde bazı notlar ve siir parçaları olmakla beraber toplam 14 varaklık müstakil bir *Mevlid* (vr. 2b-10b) risalesi sayılabilir. Başlıklar ve makam adları sürhle yazılmıştır. Toplam 253 beyitlik *Mevlid* metninin son kısmında nadiren yazılan Vefat bahri (son 58 beyit) eksiksiz makam kayıtlarıyla yer almaktadır. Metnin tamamında 9 beyit için makam bilgisi boş bırakılmıştır.¹⁴

A 2576: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda A 2576 numarayla mahfuzdur. Tarih ve müstensih bilgisi olmayan yazma toplamda 107 varak olup *Vesiletü'n-Necât* metni vr. 69b-76a arasındadır. Diğerlerine göre daha düzensiz görünen bu yazmada *Mevlid* metni 147 beyittir; bunlardan yalnızca 45'inde makam belirtilmiştir. Bu kayıtların genel makam tercihleriyle uyumlu olduğu söylenemez. Derkenara yer yer dua ve na't parçaları kaydedilmiştir.¹⁵

A 7940: Yine Milli Kütüphane Yazmaları arasında A 7940 numarada kayıtlı bulunan bu yazma burada incelenen ve tarihi belli yazmalar arasında en erken tarihlisidir. İstinsah kaydına göre Hasan b. Abdullah tarafından 25 Şaban 1110'da [26 Şubat 1699] yazılmıştır. En yakın takipçisi Orhan 985 (1703 tarihli) ile aralarındaki üç-dört senelik farka rağmen A 7940 makam kayıtları açısından daha seyrek. Toplam 182 beyitlik *Mevlid* metni içinde 29 yerde makam kaydı düşülmüştür ve burada değerlendirilen 19 yazma içinde makam kaydı yoğunluğu açısından en düşük olanıdır. Bu kayıtlar 7'si hariç "*der makam ...*" şeklinde verilmiştir. İki yerde "*karar*", bir yerde de "*bülend*" ifadesi tek başına kullanılmıştır.¹⁶

H 1286: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâyî Bölümünde 1286 numarada kayıtlı bulunan 19 varaklık *Mi'râciyye* ve *Mevlid* (vr. 9b-18a) mecmuası 17 Şaban 1242 [16 Mart 1827] tarihinde Hüdâyî Camii ikinci imamı Hâfız Ali Sırrî b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Tıpkı *Mevlid* gibi eserin ilk kısmında yer alan Nâyî Osman Dede'nin *Mi'râciyyesi* de makam kayıtlıdır. 148 beyitlik metinde sadece 7 beyit makamsız bırakılmıştır.¹⁷

HM 4470: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Yazmaları Bölümü 4470'de kayıtlı olan Eğriboz Kadısı Abdülganî b. Abdülkerim tarafından 27 Rebiülâhir 1177 [4 Kasım 1763] tarihinde kaleme alınan 11 varaklık yazma *Mevlid* (vr. 1b-7a) ve *Mi'râciyye* mecmuasıdır. Her iki metin de makam kayıtlarıyla işaretlenmiştir. Baştan sona kırık talik hatla ve siyah mürekkeple yazılmıştır. *Mevlid* metni 157 beyit sürmekte ve bunlardan 127'si makam kaydı taşımaktadır.¹⁸

K 415: Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları arasında K 0415 numarayla kayıtlı bu yazma 21 varaktır. Başta *Mevlid* bölümü (vr. 1b-7a), ardından *Mevlid*'in bölümlerinden olup olmadığı tartışmalı olan Hz. Peygamber'in vefatının anlatıldığı kısım, sonrasında Hz. Fatımâ'nın vefatı ve nihayet *Mi'râciyye* metni yer almaktadır. *Mevlid* haricindeki kısımlar -vefat bölümü dâhil-

¹⁴ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, A 219).

¹⁵ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, A 2576).

¹⁶ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, A 7940).

¹⁷ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (Hüdayi Koleksiyonu, 1286).

¹⁸ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Yazmaları, 4470).

makamsızdır. Sadece *Mi'râciyye*'de hane ve tevşihlerin makamları yazılmıştır. Molla Ahmed b. Muhammed tarafından 1228 [1813] senesinde istinsah edildiği kayıtlıdır. Vefat bahri hariç *Mevlid* metni 201 beyit uzunluğundadır ve bunlardan sadece 76'sı makamlıdır. Yazmada çerçeve ya da tezhîp kullanılmamış; bahirlerin başlıkları, makam adları ve bazı beyitler ("*Geldi bir ak kuş kanadıyle revân/ Arkamı sığadı kuvvetle hemân*" ve "*Ger dilersiz bulasız oddan necât/ Aşk ile derd ile idün es-salât*" gibi kırmızı ile yazılmıştır.¹⁹

K 425: Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları koleksiyonunda K 0425 numarada mahfuzdur. Uzunca bir *Mevlid* metninin yer aldığı mecmua 26 varaktır. *Mevlid* haricinde başka bir metin ya da notun bulunmadığı yazmada nadiren rastlanılan Vefat bahri gibi bölümler de yazılmış, bu hâliyle metin toplamda 526 beyite ulaşmıştır. Esas ilginç olanı baştan sona tüm bölümlerde genelde çok seyrek de olsa makam işaretlerinin yazılmış olmasıdır. Toplamda yanlarında makamın ismen zikredildiği 97, "*karar*" ifadesinin geçtiği 39 ve "*bülend*" yazılı 9 beyit bulunmaktadır.²⁰

K 564: Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları arasında K 0564 numarada bulunan bu mecmua cönk formatında olup bu özelliğiyle burada değerlendirmeye alınan yazmalar arasında tektir. 172 varaklık bu uzun cönkün 12b-18b varakları arasında makam kayıtlı *Mevlid* metni yer almaktadır. Tertipleyen kişi ve tarihi belirsizdir. Sonunda Şevvâl 940 [Nisan/Mayıs 1534] gibi bir tarih yer alsa da başka bir yerde vefatı 1574 olan Ebüssüûd Efendi'den merhum diye bahsetmesi çelişki doğurmaktadır. *Vesiletü'n-Necât* metni 233 beyit olarak yazılmış, bunlardan -okunabilir hâlde olan- 89'una makam kaydı düşülmüştür. Metnin görece uzun olmasında Vefat bahrinin de yazılmış olması etkilidir (59 beyit olarak ve yalnızca iki beyit için makam belirtilmiş).²¹

K 1059: Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Bölümü'nde K 1059 numarada kayıtlı olan 50 varaklık yazmanın ilk kısmında *Hilye-i Hâkânî*, ardından *Mevlid* (vr. 30b-33a) ve sonrasında da çeşitli na't ve metinler yazılıdır. Kırmızı çerçeveli metnin yanına konan makam işaretleri de sürh ile yazılmıştır. Müstensih ve istinsah tarihi yer almayan mecmuada *Mevlid* metni 81 beyit olarak verilmiştir. Beyitlerin tümü her mısra için birer kez olmak üzere iki makam kaydına sahiptir. Sadece her bahrin sonunda tekrar eden "*Ger dilersiz bulasız oddan necât/ Aşk ile derd ile idün es-salât*" beyti iki kez boş bırakılmıştır. Üç beyitte ise orta kısımda da makam yazılarak makam kaydı üçe çıkarılmıştır. Ancak bazı kayıtlar yıpranma ya da tamirat sebebiyle kapatıldığından okunaklı değildir. Her beyit için -hem de en az iki kez- makam kaydı taşınması ve neredeyse eksiksiz olması açısından TY 549 gibi makam bilgileri açısından yoğun bir mecmuadır.²²

MİF 67: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Öğüt Bölümü 67 numaralı mecmuanın 29b-37b sayfaları arasında *Mevlid* metni yer almaktadır.²³ Ne zaman ve kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen mecmuada 1836'da vefat eden Abdullah Eyyûbî'nin *Risâle fi Kirâati's-Seb'a ve'l-Aşera ve't-Takrib* adlı risâlesi (vr. 153a-172b) bulunması sebebiyle bu yazma 19. yüzyıla tarihlendirilebilir. Metin toplamda -makamsız yazılan Vefat bahri dahil- 237 beyit uzunluğundadır ve 43 beyit için makam belirtilmiştir.²⁴

MS 289: Koç Üniversitesi Kütüphanesi El Yazmaları Koleksiyonu'nda bulunan MS 289 numaralı mecmuada önce bazı beyitlerine makamları yazılmış şekilde Osman Dede'nin *Mi'râciyye*'si, ardından (vr. 7a-12a) *Mevlid* metni gelmektedir. Mecmua Muhammed Şerâfeddin el-Eyyûbî tarafından 1306 [1888] senesinde istinsah edilmiştir. Cetvelleri, başlıkları ve makam isimleri sürh ile yazılan mecmuada bazılarına tek (51 beyitte), bazılarına da çift (41 beyitte) makam kaydı düşülmüş toplamda 116 beyit vardır.²⁵

MS 323: Yine Koç Üniversitesi Kütüphanesi'nde MS 323'e kayıtlı mecmua ise 7 varaklık müstakil bir *Mevlid* risalesidir. Müstensih ve istinsah tarihi meçhul olan bu yazma tıpkı TY 549 gibi baştan sona eksiksiz şekilde ve her bir mısra için birer kez makam kaydı taşımaktadır. Dahası 143 beyitli bu yazma 141 beyit hacmindeki TY 549 ile uzunluk açısından ve tercih edilen makamlar yönüyle de büyük benzerlikler taşır. MS 323'te *Mevlid* metninin ardından son sayfada kısa (7 beyitlik) bir Arapça na't yine mısralar için makam ibareleri eşliğinde kayda geçirilmiştir.²⁶

MS 406: Michigan Üniversitesi Kütüphanesi'nde Isl. Ms. 406 koduyla yer alan 9 varaklık bu mecmua Süleyman Üsküdârî'nin talebesi Muhammed b. Mahmud adlı bir hattat tarafından yazılmış ancak tarih belirtilmemiştir. Mermutlu, müstensihin 1726'da vefat eden el-Hâfizü'l-Üsküdârî Mehmed Efendi olabileceğini tespit etmiş ve buradan hareketle yazmayı on sekizinci yüzyıl başına

¹⁹ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, K 0415).

²⁰ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, K 0425).

²¹ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, K 0564).

²² Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, K 1059).

²³ Beni eserden haberdar eden Mustafa Kılıç'a teşekkür ederim.

²⁴ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Öğüt Bölümü, 67).

²⁵ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Koç Üniversitesi Kütüphanesi, El Yazmaları Koleksiyonu, MS 289).

²⁶ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Koç Üniversitesi Kütüphanesi, El Yazmaları Koleksiyonu, MS 323).

tariflendirmifitir.²⁷ İlk sayfasi mihrabiyele, son derece temiz ve duzenli olan bu mecmuada *Mevlid* metni 153 beyit olarak yazilmifitir ve neredeyse tamamı (137 beyit) için makam kaydı konmuştur.²⁸

OR 985: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Orhan Camii Koleksiyonu'nda 985 numara ile kayıtlı bulunan mecmua A 7940 yazması gibi erken örneklerden biri olup 1115 [1703] senesinde Kâtip Hüseyin tarafından istinsah edilmiştir. A 7940'a göre daha düzenli ve makam kayıtları açısından daha yoğun yapıdadır. İlk olarak Kâzım Baykal'ın dikkat çektiği²⁹ 9 varaklık bu mecmua bir iki sayfada yazılı farklı metinler hariç tutulursa müstakil bir *Mevlid* mecmuası olarak görülebilir. Mermutlu'nun da tespit ettiği gibi makam kayıtları sadece beyit başlarına değil bazen ortalara da konmuştur. Dahası OR 985'de yer yer, muhtemelen ifadelerin ne kadar uzatılacağını göstermek üzere, kelimelerin üzerine kısa küçük çizgiler ("IIII" ya da "III" gibi) konmuş, bazen de duraksamayı sağlamak üzere mushaflarda görülen "kıf" işareti kullanılmıştır.³⁰ Toplam 146 beyitlik *Mevlid* metni içinde 54 beyitte tek, 19 beyitte iki ve 5 beyitte ise üç kez olmak üzere 78 beyit için makam yazılmıştır.³¹

R 2471: Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Yazmaları arasında R 2471 numara ile kayıtlı bulunan 73 varaklık cildin 38b-50b varakları arasında bulunan *Vesiletü'n-Necât* metni için tarih ve müstensih kaydı yoktur. Makam isimleri ve cetveller kırmızıdır. Bölümler ayrılmış olsa da başlık konmamıştır. İlk göze çarpan özelliği biri hariç tüm sayfalarda beyitlerin yanına yazılan makam isimlerinin ters (baş aşağı) yazılmış olmasıdır. Okuyucunun gözle takibini zorlaştıracak bu tercihin ne sebeple yapıldığını kestirmek güçtür. 208 beyitlik *Mevlid* metninin sadece 4 beyti makamsızdır. Yine bu yazmanın öne çıkan diğer bir yönü özellikle bahirlerin bitiş/başlangıç noktalarında kenar boşluklarına tevşih ve kaside güftelerinin yazılmış olmasıdır. Besbelli ki mecmua sahibi bahir aralarında okumayı tercih ettiği eserleri de ilgili yerlere kaydetmiştir.³²

TO 9: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda TO 9 numarayla kayıtlı bulunan 286 varaklık cildin ilk kısmında (vr. 3b-16b) makamlı *Vesiletü'n-Necât* metni yer almaktadır. 1201 [1786/1787] tarihli yazmada Üsküdar Mevlevîhânesi'ne ait olduğuna dair mühür (vr. 3a) bulunmaktadır. Ancak söz konusu Mevlevîhânenin inşası 1791'de olduğuna göre yazmanın buraya intikali yazıldıktan sonra gerçekleşmiş olmalıdır. *Mevlid* metni gayet nizami yazılmış olsa da üst, yan ve alt boşluklarda devam eden başka bir metin bulunmaktadır. Toplam 160 beyitlik metnin 89 yerinde makamlar kırmızı mürekkeple yazılarak belirtilmiştir.³³

TY 549: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Türkçe Yazmalar 549'da kayıtlıdır. Mehmed Emîn b. Mehmed Emîn tarafından 1 Muharrem 1213 [15 Haziran 1798] tarihinde istinsah edilmiştir. *Mevlid* metni vr. 1b-5b arasındadır. Çoğu yazmada her beyit için konan makam kayıtları yerine burada her bir mısra için (beytin sağında ve solunda birer kez) makam adı yazılmıştır. Toplam 141 beyittir ve tamamı her mısra için birer kez olmak üzere makam kayıtlıdır. Bu yönüyle -ve genel makam seyri açısından da- MS 323 ile ciddi benzerlik gösterir. *Mevlid*'in hemen ardından Nâyî Osman Dede'nin *Mi'râciyye*'si yine bazı yerlerde makam kaydı düşülerek verilmiştir (vr. 6a-8b).³⁴

TY 742: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Türkçe Yazmalar 742'de kayıtlıdır.³⁵ İstinsah tarihi ve müstensihisi belirsizdir. 129 varak hacmindeki bu yazmada *Mevlid*'in (vr. 13b-18b) dışında çeşitli eser güfteleri de mevcuttur. Bunlar arasında Hafız Post'a (öl. 1694) ve Akbaba İmamı namıyla bilinen Mehmet Zaîfî Efendi'ye (öl. 1703) ait eserlerin olması yazmayı en erken 18. asır başına, padişahlar ve saltanat yılları ile ilgili listede (vr. 8a) II. Mahmud'a (1808-1839) kadar uzanan sıra sebebiyle de 19. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirmeyi mümkün kılar. TY 742'deki *Mevlid* metni toplamda 152 beyit olup bunun 127 beyti için makam kaydı düşülmüştür. Sadece 4 beyitte ise her iki mısra için ayrı makam belirtilmiştir. *Mevlid* kısmının başına konan "*Hazâ Mevlid-i Şerîf*" başlığı dışında herhangi bir alt bölüm başlığı yoktur. Bahirlerin bitiş ve başlangıçları son beyitlerinin ortalanarak yazılmasıyla fark edilir hâle getirilmiştir.³⁶

²⁷ Mermutlu, "Mevlid Musikisinde Makam Seyri Üzerine Nadir Nüshalara Dayalı Karşılaştırmalı Bir Çalışma", 171.

²⁸ Süleyman Çelebi, *Mevlid-i Şerîf* (Michigan: Michigan Üniversitesi Kütüphanesi, İslam Yazmaları Koleksiyonu, Isl.Ms. 406).

²⁹ Baykal, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, 44-47.

³⁰ Mermutlu, "Mevlid Musikisinde Makam Seyri Üzerine Nadir Nüshalara Dayalı Karşılaştırmalı Bir Çalışma", 169.

³¹ Süleyman Çelebi, *Mevlid-i Şerîf* (Orhan Camii Koleksiyonu, 985).

³² Süleyman Çelebi, *Mevlid* (Saraybosna: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, R 2471).

³³ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, TO 9).

³⁴ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 549).

³⁵ Esere ulaşmada sağladığı destek için Harun Korkmaz'a teşekkürlerimi sunarım.

³⁶ Süleyman Çelebi, *Mevlid-i Şerîf* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 742).

YB 5657: Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 5657 numara ile kayıtlı bulunan mecmua 7 varaklık müstakil bir *Mevlid* yazmasıdır. Müstensihî ve istinsah tarihi belirsizdir. Cetveller, başlıklar ve makam adları sürh ile yazılmış düzenli ve temiz bir yazmadır. Dikkat çeken bir özelliği bölüm başlıklarının bahirde baskın olan makama atfen “*Fasl-ı Rast*” (Velâdet), “*Fasl-ı Dügâh*” (Mucizât) ve “*Fasl-ı Pençgâh*” (Merhabâ bahri) gibi ifadelerle isimlendirilmesidir. Toplamda 144 beyit olarak yazılan *Mevlid* metninde sadece 5 beyit makam kaydı olmadan bırakılmış, iki beyit içinse her bir mısraya denk düşecek şekilde -sağlı sollu- iki makam kaydedilmiştir. Bu anlamda makam yoğunluğu yüksek olan yazmalardan biridir. Öyle ki arada “*Hâza’l-emânü limen...*” şeklinde başlayan ve yazmalarda genelde altı-yedi beyit kadar yazılan Arapça na’tın sadece ilk beyti yazılmış, diğerleri -muhtemelen unutulduğundan- boş kalmış, fakat yine de yanlarındaki makam kayıtları eksik kalmamıştır (vr. 5a).³⁷

2. Makamlı *Mevlid* Yazmaları Ne Söylüyor?

Osmanlı/Türk müziğinde yaklaşık olarak son yüz elli yılı hariç tutarsak bir eserin melodisini kâğıda aktarmak, yani notaya almak istisnai bir uygulamadır. Eserler meşkle öğretilmiş ve aktarılmıştır. Bu sistemde hoca talebesiyle çalıştıkları eseri defaatle okur ve ezberletirdi. Ancak meşkin bazı yardımcı unsurları da yok değildi. Mesela eserin ritim kalıbı (usûlü) ezberlemeyi ve hatırlamayı kolaylaştırıyordu, aynı şiirdeki aruz gibi. Yanı sıra eserlerin güfteleri (sözleri) de mecmualarda kayıt altına alınarak kişisel bir repertuar arşivi oluşturulabilirdi. Böylece icracılar melodileri ezberlerinde tutarlarken eserin sözleri için güfte mecmualarından yardım alıyorlardı.

Makam kayıtlı *Mevlid* yazmaları ise burada bir ara form olarak temayüz etmiş görünüyor. Hem ortalama bir müzik eserinden kat be kat uzun olan *Mevlid*'in metni -güftesi- kayıt altına alınmış hem de ilgili beyitlerde uygulanacak makam metnin kenarına not düşülerek nağmeyi hatırlamaya ya da tatbik edilecek melodik seyre yön vermeye imkân sağlanmıştır. Böylelikle söz konusu yazmalar nota ile güfte mecmuası arası bir yerde durmaktadır. Sadece makamın adını yazmakla nota gibi melodiyi sarâhatle, ayrıntısıyla aktarmış olmuyordu kuşkusuz. Ama bir güfte mecmuasında olduğu gibi sadece metni yazmakla da yetinmiş olmuyordu. İşte bu makam isimlerinin metin kenarına yazılması yöntemi bildiğimiz kadarıyla ağırlıklı olarak *Mevlid* ve Nâyi Osman Dede'nin *Mi'râciyye*'sinde kullanılmıştır.³⁸ Bu iki eser oldukça uzun olmaları ve pek çok makamı içermesi sebebiyle böyle bir çözüm geliştirilmiş olmalıdır. Yoksa söz gelimi güfte mecmuasında kısa ve meyanı hariç aynı makamın devam edegeldiği bir şarkının mısra kenarlarına aynı makamı tekrar tekrar yazmanın anlamı olmayacağı açıktır.

Her ne kadar temellük kayıtları genelde noksan olsa da makam kayıtlı *Mevlid* yazmalarının büyük oranda eserin icracıları, yani mevlidhanlar tarafından kullanıldığını düşünmemizi sağlayacak ipuçları mevcuttur. Öncelikle derkenarına makamların yazıldığı bir nüshanın icracı haricinde birine çok da hitap etmeyeceğini ve müziğe bigâne, *Vesiletü'n-Necât*'ı sadece metni açısından koleksiyonuna dahil etmek isteyen biri için makam isimlerinin gereksiz veriden öteye geçemeyeceğini söyleyebiliriz. Zaten bu 19 mecmua arasından pek azı düzeni ve tasarımı açısından özenlidir. Serlevhali, başlıkları muntazaman yazılmış, cetvelleri ve hattıyla itina gösterilmiş olan birkaçı hariç bu yazmalar genelde günlük kullanıma uygun, zamanla eklemeler/çıkarmalar yapılmış, el altında tutulan, icra esnasında takip edilen, koleksiyonluk olmaktan ziyade fonksiyonel yönü ağır basan mecmualardır.

Ayrıca 19 yazmanın altısında sadece *Mevlid*, beşinde sadece *Mi'râciyye* ve *Mevlid* metni bulunmaktadır. Diğer ikisinde ise *Mevlid*'in yanı sıra bazı güfteler ve na'tler yazılmıştır. Demek oluyor ki bu mecmualar tam da icracının ihtiyaç duyacağı şekilde hazırlanmıştır. Meselâ R 2471'de her bahrin başlangıcında derkenarda makam kayıtlarının yanı sıra tevşih ve ilahi güftelerine rastlanır. Böylelikle mevlidhan ilgili bahrin öncesinde okuyacağı tevşihî de mecmuasına kaydederek işini kolaylaştırmış olmalıdır. Yine yazmaların bir kısmında *Vesiletü'n-Necât*'ın ardından dua metni yazıldığı görülmüştür, ki bu da mevlid merasimlerinde sonda yapılacak dua için bir yardımcı metin olarak düşünülebilir.

Bahse konu yazmalarda makam isimleri sayfalarda genelde *Mevlid* beyitlerinin kenar kısmındaki boşluğa, çoğunlukla sağda kalan sayfada beytin sağına, sol sayfada soluna, bazen de beytin iki mısraya karşılık birer makam ismi yazılarak -beytin sağına ve soluna- konumlandırılmıştır. Beytin ortasına üçüncü bir makam adının yazıldığı ve OR 985 nüshasında olduğu gibi bazı uzatma işaretlerinin kullanıldığı da olmuştur. Makam isimleri çoğunlukla tek olarak yazılmıştır. Makam adının başında “*der makam ...*” ifadesinin bulunduğu, “*tiz Hüseyni*”, “*tiz ender tiz Hüseyni*”, “*Hüseyni pes ba'de tiz*” ve “*Dügâh teslim*” şeklinde gösterildiği örnekler de mevcuttur. Bazen de makam adıyla beraber ya da onsuz, “*karar*” ya da “*bülend*” gibi tabirler kullanılmıştır. Anlaşılan o ki mecmua sahipleri kendi icra tercih ve alışkanlıklarını muhtemelen yine kendi anlayacakları şekilde -bazen ana hatlarıyla bazen olabildiğince

³⁷ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5657).

³⁸ Makam kayıtlı *Mi'râciyye* yazmaları hakkında bir değerlendirme için bk. Selman Benlioğlu, “Derkenarda Der-makâm: Bir İntikal Aracı Olarak Makam Kayıtlı *Mi'râciyye* Yazmaları”, *İstem* 18/35 (2020), 73-95.

teferruatlı- kaydetmek üzere bir yol izlemişlerdir. Kullanımlar benzerlik taşısa da her nüshada ortaya çıkabilecek farklı tercihler olabileceği aşıkardır. Hiç değilse tüm nüshalarda benimsenmiş standart bir şeklin olmadığı pekâlâ söylenebilir.

Şunun da altını önemle çizmek gerekir ki yazmalardaki makamların kim tarafından ve ne zaman yazıldığını kesin olarak bilmek mümkün değildir. Daha açık bir ifadeyle makam adlarının *Mevlid* metnini istinsah eden kişi tarafından ve bu işlem esnasında mı, yoksa mevcut bir *Mevlid* mecmuasına bilâhare başka biri tarafından mı eklendiği belirsizdir. Nüshalardaki metin ile makam kayıtları arasında yer yer aşıkâr olan kalem farklılıkları hesaba katıldığında bunların muahhar ilave oldukları belli olsa da makam adlarının ne kadar zaman sonra yazıldığı bilinemeyecektir. Kaldı ki nüshaların ancak yarısında (19 taneden 9'unda) istinsah tarihi açıkça belirtilmiştir.

Yazmaların hiçbirinde *Mevlid*'in besteli olduğundan, filan kişiden meşk edilerek makamların yazıldığından veya *Mevlid* bestekârı olarak adı geçen Sekban'dan bahis yoktur. Kenarlara yazılan makamların *Mevlid* icrası esnasında uygulanmak üzere kaydedildiği -daha mantıklı bir açıklama da akla gelmiyor- nihayetinde bir varsayımdır. Yine de yazmalarda sunulan makam terkipleri bunların besteli *Mevlid*'i yansıtmak üzere kaydedildiği ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim daha önce makamlı *Mevlid* yazmaları üzerinde yapılan araştırmalarda bu bağlantı -yazmalardaki makamların *Mevlid* bestesinin makamları olduğu savı- ısrarla dillendirilmiştir. İleride görüleceği üzere gerçekten de bazı noktalarda yazmaların kahir ekseriyetle ittifak ettikleri makamlar hiç de azımsanmayacak sayıdadır. Dolayısıyla yazmalardaki makamların Sekban'a atfedilen ya da bir başkasına ait bestedeki makamlar olması yahut beste olmaksızın genel kabul görmüş bir makam tertibine işaret etmesi imkan dahilindedir. Yazmaların istinsah tarihlerine bakılacak olursa tespit ettiklerimiz arasında en erken tarihli olanı A 7940, 1699 senesinde kaleme alınmıştır. Bu tarih -şayet varsa- Sekban'ın *Mevlid*'i bestelediği tarihten yaklaşık bir asır sonrasındır. Konunun farklı boyutlarla ele alınması gerekse de çalışmanın sınırlarını aşmamak üzere ortaya çıkan tabloda *Mevlid*'in bestelenmiş olma ihtimaline ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini belirtmekle yetinilecektir.

Tablo 1: Yazmalarda Metin Hacmi ve Makam Kayıtlı Beyit Yoğunluğu

Yazmalar	Tarih	Toplam Beyit	Makamlı Beyit	%
A 7940	1699	182	29	15,9
OR 985	1703	146	78	53,4
HM 4470	1763	157	127	80,9
TO 9	1786	160	89	55,6
TY 549	1798	141	141	100
K 415	1813	201	76	37,8
H 1286	1827	148	141	95,3
A 219	1837	253	244	96,4
MS 289	1888	116	92	79,3
K 564	>1574 (?)	233	89	38,2
MS 406	~18. yy başı	153	137	89,5
TY 742	>1839 (?)	152	127	83,6
MİF 67	~19. Yy	237	43	18,1
MS 323	t.y.	143	143	100
R 2471	t.y.	208	204	98,1
K 1059	t.y.	81	79	97,5
YB 5657	t.y.	144	139	96,5
A 2576	t.y.	147	45	30,6
K 425	t.y.	526	145	27,6
Ortalama		185,6	114,1	68,1

Çalışmada ele alınan 19 yazmada *Mevlid* metninin toplam uzunluğu (Toplam Beyit), bu beyitler arasında yanına makam kaydı düşülmüş olanların adedi (Makamlı Beyit) ve bu ikisinin oranından makamlı beyitlerin toplam metindeki yoğunluğu (%) Tablo 1’de listelenmiştir. *Mevlid* metninin uzunluğu tespit edilirken tüm beyitler ve arada geçen na’ler de hesaba katılmıştır. Bunlar bazı edebi incelemelerde *Mevlid*’in bir parçası olarak görülmeyebilirler ve özellikle Vefat bahriyle alakalı *Mevlid*’in “orijinalinde” yer almadığıyla alakalı itirazlar vardır.³⁹ Ancak burada *Mevlid*’in icraya yansıyan şekli esas alındığından -gerçek her ne olursa olsun- bu türden kısımların, na’lerin, tekrar eden beyitler (“*Ger dilersiz..*” gibi terci bentler) de toplama dahil edilmiştir.

Görüldüğü üzere sadece toplam beyit sayılarına bakarak bile yazmaların hiçbirinin tam anlamıyla eşleştiği söylenemez. Makam kayıtlı yazmaların yaklaşık yarısının 140-160 beyit aralığında seyrettiği görülür. Bu ortalamanın üzerinde olan ve toplam uzunluğu 200 beyti aşan 6 yazmanın tamamında Vefat bahri gibi diğerlerinde yer almayan bölümlerin var olması sayıyı yükseltmiştir. En kısa yazma K 1059’da ise sebep Mûcizat ve Mirac bahirlerinin atlanmış olmasıdır.

Kenarına makam yazılmış beyit sayılarına bakıldığında oldukça değişken bir durum açığa çıkmaktadır. İlk dikkat çeken yoğunluğu en düşük olan A 7940’ın aynı zamanda tarihi belli en eski yazma oluşudur. Akla hemen makam yoğunluğunun zamanla artmış olabileceği ihtimali gelmektedir, ancak diğer yazmalardaki durum bu tespiti doğrulamamaktadır. Ne istinsah tarihleriyle ne de toplam beyit sayısı ile makam yoğunluğunun anlamlı bir ilişkisinin bulunmadığı açıktır. Zikredilmesi gereken diğer bir nokta ise bazı yazmalarda makam kaydının her beyit için yazılması, bazılarının da ise şayet aynı makam takip eden beyitlerde de kullanılıyor ise, bunların boş bırakılması durumudur. Yani yazmalarda bazen bir makamın aynen devam ettiği beş altı beyitlik pasajlar bulunmaktadır. Ancak bazı yazmalarda bu tekrarlar kayda geçirilmemiş, bazı mecmua sahipleri ihtimal ki aynen devam edecek makamları tekraren yazmamıştır. Nihayetinde şahsi kullanıma yönelik hazırlanan bu mecmualarda oluşmuş bir yazım ve kayıt standardı olmadığı anlaşılmaktadır. Yine yoğunluk yönüyle dikkati çeken TY 549 ve MS 323’te eksiksiz tüm beyitlere makam yazılmıştır. Hatta bu iki mecmuada beytin hem sağına hem soluna birer makam yazılarak her iki mısra için kayıt düşüldüğü görülmektedir.

3. *Mevlid*’in Makamları

Makam kayıtlı *Mevlid* yazmalarından devşirilecek en mühim veri bizzat makamlar olacaktır. Başlarken makam mefhumuna da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Muhtelif tanım ve yaklaşımlar olmakla beraber bugün için makam denince kararı (durak), asma kararları, seyri, muhtemel geçkileri, çeşnileri, dörtlü beşlileri, kullandığı perdeleriyle büyük oranda çerçevesi belirlenmiş ve netliğe kavuşmuş bir yapı kastedilir. Fakat uzun bir zaman ve geniş bir coğrafyada müziğin en temel unsurlarından biri olmuş makam kavramının her dönemde aynı şeye işaret etmediğini de ifade etmeliyiz. Osmanlı/Türk müziğinin teşekkül çağı olarak görülen dönem için Behar şunları kaydetmektedir:

“On altıncı yüzyıl sonunun birçok eseri için makam teriminin bugünkünden farklı bir anlam ifade etmekte olması pekâlâ mümkündür. Yani makam denince tüm perdeleri, asma kararları ve durağı, karakteristik nağme ve motifleri, ilgili geçki ve çeşnileriyle birlikte seyir nitelikleri de belli olan karmaşık ve tanımlı bir yapı değil, sadece sınırlı sayıda nağme kalıpları ve motiflerinden oluşan bir ezgi dağarcığının kastedilmekte olmasından söz ediyoruz. Mecmuâi Sâz ü Söz’de Ali Ufki’nin notaya aldığı sözlü eserlerin birçoğu bu tiptedir.”⁴⁰

Makam mefhumuna yüklenen anlamın zaman içinde değişmiş olabileceği bir tarafa, herhangi bir makamın yüzyıllar boyu aynı özelliklerle taşındığı da vaki değildir. Söz gelimi *Mevlid* yazmalarında adına rastlanılan Çargâh makamı için musiki nazariyatı kitaplarında muhtelif tanımlara, besteli eserlerde çeşitli kullanımlara rastlamak mümkündür.⁴¹ Elbette sadece Çargâh için değil az ya da çok tüm makamlar için tarihi seyir içinde benzeri değişimler gerçekleşmiştir. İncelediğimiz yazmaların 1699’dan 1888’e uzanan geniş bir zaman diliminde istinsah edildiği düşünüldüğünde ismen aynı makamlara rastlansa da bunların her zaman için eşdeğer melodik düzenlere işaret etmeyebileceği hatırdta tutulmalıdır.

Oldukça zayıf bir ihtimal olarak yazmalardaki kayıtların makam adı için değil perde adlarına karşılık gelmek üzere konmuş olabileceğini de zikretmek gerekiyor. Bilindiği gibi çoğu makam adı gelenekte aynı zamanda bir sese (perdeye) karşılık olarak kullanılır. Yazmalarda net bir açıklama olmadığından meselâ “Hüseyni” yazıldığında bununla kastedilenin makam mı, makamın tüm unsurlarını ortaya koymayıp onu çağrıştıran bir parçası olarak çeşni mi, yoksa aynı adlı perde ekseninde bir nağmenin tatbik

³⁹ Ateş, *Vesiletü’n-necât: Mevlid*, 61-80.

⁴⁰ Cem Behar, *Orada Bir Musiki Var Uzakta...: XVI. Yüzyıl İstanbulu’nda Osmanlı/Türk Musiki Geleneğinin Oluşumu* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 180.

⁴¹ Owen Wright, “Çargâh in Turkish Classical Music: History Versus Theory”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 53/2 (1990), 224-244.

edilmesi mi belli değildir. Ancak yazmalardaki bu kayıtlar sadece perde adı olarak düşünüldüğünde nağmenin inşası açısından anlamlı bir yönlendirme sağlayamayacaktır. Dolayısıyla yazmalardaki kayıtların makama atfen yazılmış olduğunu düşünmeye devam edeceğiz.

19 makam kayıtlı yazmada geçen makamların toplam adedi kırkı bulur. Tablo 2’de her bir bahir/bölüm için makamların tüm yazmalarda toplamda kaç kez yazıldığı hesaplanmıştır. Hatırlanacak olursa TY 549, MS 289, MS 323 ve K 1059’da neredeyse tüm beyitlerde her iki mısra için birer makam yazılmıştı. Diğer yazmalardaki bazı beyitlerde de bunun örneği vardır. Hatta nadiren geçkileri netleştirmek adına beytin ortasına üçüncü bir makam adı yazılmıştır. Neticede tüm bu tek, ikili ya da üçlü makam kayıtları toplandığında yazmalara yansıdığı kadarıyla *Mevlid* icrasında tercih edilen makamlar Tablo 2’de görülebilir. Bir bölüm için en çok tercih edilen üç makam koyu renkle belirtilmiştir.

Tablo 2: Makam Kayıtlı 19 *Mevlid* Yazmasında Bölümlere Göre Tercih Edilen Makamlar

Bölümler	Tevhid (Allah adını)	Yazana Dua (Ey azizler)	Fıtrati'l-âlem (Evvel anduk)	Fıtrati ruh-ı Muhammed (çünkü Hak)	Nur (Hak Teâlâ için)	Na't (Lehü'n-nesebü)	Velâdet (Âmine Hatun)	Merhabâ (Yaradılmış cümle)	Fasıl (çünkü ol mahbûb-i)	Ashâb-ı Mekke (Mekke kavmi)	Mu'cizât (Fahr-i âlem)	Na't (Hâze'l-emân)	Mirâc (cel berü ey)	Fasıl (Ol gıce turmadı)	Refrefin belirmesi (Söylesürken Cebrâil)	Dua (Yâ ilâhi ol)	Vefat (Cel berü ashâb)	Toplam
Beyit adedi	16	7	10	15	11	7	31	18	26	12	20	9	56	16	61	18	58	391
Makamlar																		
Hüseyini	56	14		3	57	70	4	61	14	2	51	27	102	17	148	64	10	700
Pençgâh					1	1	106	38			2	31	133	3	5	35	4	359
Dügâh	64	31	1	8	50	24	2	17	8	24	18	5	32	3	41	18	2	348
Nevâ	8			5	1	1	56	1	3	1	35	1	46	5	49	4	11	227
Acem								3	2		31		30	2	55		5	128
Bûselik					2				3	1	33		20	2	34		8	103
Uzzâl	1	1			1				3	68	3		6	1	1		12	97
Rast					1	1	45	3					40				2	90
Irak								1				1	2		85			89
Eviç	2	1				1	12	8				4	15		17	5		65
Muhayyer	8	2			13	8	1				7	1	7		5	1	2	55
Sabâ	11	15			9			4		8	1							48
Nikriz					1		25						17					43
Kûçek	12	13		1	13				2									41
Çargâh		1			2		1	26					2			4		36
Segâh					1			1	2				23	3				30
Hicâz	6				1					7	1		1	1	1		3	21
Nişâbur							9	3				1	1		2	2		18
Gerdâniye					1	1	8						6					16

Mâhur					1	1	12						2					16
Nevrûz									1		1	1	1		5		4	13
Dilkeş															10			10
Şehnâz		1								7					2			10
Geveşt							4	1							1	1		7
Nişâburek							1					1	5				2	7
Nihavend											3				2			5
Hûzi	1				2								1					4
İsfahan								2					2					4
Karcıgâr							3											3
Zâvil							2						1					3
Gülizâr						2												2
Hisâr							2											2
Müberka													2					2
Necd-i Hüseyini						1					1							2
Uşşâk							1						1					2
Vech-i Hüseyini						1									1			2
Bayâti													1					1
Bestenigâr													1					1
Muhâlif-Hüseyini													1					1
Sünbüle															1			1
Toplam	169	79	1	17	157	112	294	169	38	118	187	73	501	37	465	134	65	2612
Yoğunluk	10,6	11,3	0,1	1,1	14,3	16,0	9,5	9,4	1,5	9,8	9,4	8,1	8,9	2,3	7,6	7,4	1,1	6,7

Yazmalarda tercih edilen makamları değerlendirmeye geçmeden önce tekrarı pahasına ifade etmekte yarar var ki makamlar zaman içinde değişerek ve dönüşerek yol almıştır. Her bir makam için bu süreci gerek nazariyat kitaplarındaki açıklamalardan gerekse ilgili makamdan bestelenen eserlerin analizinden anlamak mümkündür. Ancak bu analiz dahi kesin bir sonuca ulaştırmakta akim kalabilir. Çünkü makamların teorik açıklamalarını yapan nazari eserlerde bazen uygulamada karşılığı olmayan basmakalıp ifadeler tekrar edilegelmiştir. Örnek bir müzik eseri incelenerek makam özellikleri anlaşılmasına çalışıldığında ise o eserin notaya aktarılana kadar meşk zinciri içinde taşındığını ve dolayısıyla bu intikal esnasında değişimlere maruz kalabileceğini peşinen kabul etmek gerekir. Hülâsa, makamlarla ilgili yapılacak her değerlendirme için geleneğin doğasından gelen ve bir tür tazelenme imkânı sağlayan değişimler hesaba katılmalıdır.

İncelediğimiz 19 yazmada adına açık ara en çok rastlanılan makam Hüseyini (%26,8) bugün de *Mevlid* icralarında sık kullanılan ve dahası genel olarak Osmanlı/Türk müziğinde her zaman rağbet gören bir makamdır. Eğer *Mevlid* icrasında bir makamsal düzenleme ya da bazı rivayetlere göre beste kullanılmış ise bunun en erken 17. yüzyılda ortaya çıktığını düşünürsek dönemin diğer güfte ve nota derlemelerinde de Hüseyini makamının revaçta olduğu görülür. Ali Ufkî'nin 1650'li yıllarda hazırladığı nota derlemesi *Mecmûa-i Sâz ü Söz*'de, 1694'te vefat eden Hâfız Post'un güfte mecmuasında ve Dimitri Kantemir'in muhtemelen 1703-1710 seneleri

arasında tamamladığı *Kantemiroğlu Edvârı* olarak da bilinen *Kitâbu 'İlmi'l-Mûsikî 'alâ vechi'l-Hurûfât* isimli çalışmasında güftesi ya da notasına yer verilen eserler arasında ilk sırada Hüseyini makamı gelir.⁴²

Fakat listede ikinci ve üçüncü sıradaki Pençgâh ile Dügâh için aynı şey söylenemez. İkisi de kadim ve temel addedilen makamlardan olmakla beraber hiçbir zaman Hüseyini kadar “popüler” olamamıştır. 17. yüzyıla ait mezkûr üç derlemede Pençgâh ve Dügâh makamlarından esere ancak birkaç örnek bulunabilir. Üstelik bu iki makamın kaderi yukarıda altını çizdiğimiz makamların değişimi meselesinin tipik örneklerindedir. Kabaca açıklayacak olursak Pençgâhın ilk hâli (Pençgâh-ı asil diye de anılır) Uşşâk geçkili bir Rast makamı türevi iken zamanla değişerek (Pençgâh-ı zâid) İsfahan ile Rast makamının birleşimine evrilmiştir.⁴³ Benzer şekilde Dügâh makamı da evvelce bugün Uşşâk olarak bildiğimiz makamın özelliklerini haiz iken (Dügâh-ı kadim) muhtemelen 18. yüzyıl başlarında bambaşka bir yapıya kavuşmuştur. Dügâhın bu yeni şekli (Dügâh-ı cedid) artık Sabâ makamı ile dügâh perdesine taşınmış Segâh makamının birleşimidir (Sabâ ile Hicazın birleşimi olarak yorumlayanlar da vardır).⁴⁴

Bu özet, iki makamın -ki listedeki kırk makamın az ya da çok hepsi için yapılabilir- zamanla değişimine değinerek *Mevlid* yazmalarında ismen kayda geçmiş makamların hangi hâlinin icrada esas alındığını bir nebze açıklayabilmek içindi. Bahse konu yazmaların mürettepleri veya bunları kullanan icracılarının ismini kaydettikleri makamları ne şekilde uyguladıklarını kesinkes bilmenin imkânı yoktur. Fakat bazı tahminler ileri sürülebilir. Pençgâh makamının Pençgâh-ı asil diye anılan eski hâli esasen Rast makamından çok da farklı bir seyre sahip değildi. Eğer yazmaların özellikle eski tarihli olanlarında Rast yerine Pençgâhın çoğunlukta olduğunu görseydik belki makamın Pençgâh-ı asil şeklinin tercih edildiğini iddia edebilirdik. Fakat Rast makamı çoğu nüshada ittifakla Velâdet ve Mî'râc bahirlerinin ilk üç dört beytinde kullanılmıştır ve diğer kısımlarda neredeyse yok gibidir. Bu Rastlı başlangıcın (ilk üç dört beytin) hemen akabinde her iki bahirde de Pençgâh makamının yoğunlukla tercih edildiği pasajlar gelmiştir. Demek oluyor ki -eğer yapılan aynı şeyi sırf farklı makam isimleriyle yazmak değilse- burada Rast makamından Pençgâha bir geçki söz konusudur. Bu geçkinin anlamlı ve fark edilebilir olması için yazmalarda zikredilenin Pençgâhın yeni hâli (Pençgâh-ı zâid) olması pek muhtemeldir.

Peki yazmalarda geçen Dügâh hangisi olabilir? Bugünün Uşşâk makamından pek farkı olmayan kadim versiyonu mu, yoksa Sabâ ile dügâh perdesine taşınmış Segâhın -bazı görüşlere göre yerinde Hicazın- birleşiminden müteşekkil cedid versiyonu mu? Kesin cevap meçhul olsa da yine bir akıl yürütmeye yazmalarda kastedilenin ikincisi (Dügâh-ı cedid) olduğu tahmin edilebilir. Zira yakın dönem *Mevlid* icralarında sıklıkla kullanılmasına rağmen Sabâ makamı, makamların toplu sıralamasında oldukça geri kalmıştır (bk. Tablo 2; 40 makam arasından 12.). Ayrıca Sabâ kayıtlarının neredeyse tamamı Dügâh makamında kayıtlı beyitlerin ardından gelmektedir. Yine bazı beyitlerde kimi yazmalar Sabâ kimisi Dügâh tercih etmiştir. Dolayısıyla makam değişimi (geçki) açısından yazmalarda Dügâhın Sabâ makamına yakın olan cedid hâlinin kastedildiği söylenebilir.

En çok kayıt düşülmüş üç makamın çağrıştırdığı başka bir şey daha var: Günümüze ulaşan en eski Mevlevî âyinleri olan, bestekârı bilinmediğinden kaynaklarda beste-i kadim olarak anılan ve muhtemelen 17. yüzyılın ortalarında bestelenmiş⁴⁵ üç âyin Hüseyini, Pençgâh ve Dügâh makamlarındadır. Kendilerinden sonra bestelenen âyinler için birer prototip olacak bu âyinlerden Pençgâh ve Dügâh makamıyla anılanlar yukarıdaki ayırımı makamların eski hâllerinin hâkim olduğu eserlerdir. Yani beste-i kadim Pençgâh âyini aslında Rast, Dügâh âyini de Uşşâk makamına oldukça yakındır. Bu gerçeği hesaba kattığımızda *Mevlid* yazmalarında geçen Pençgâh ve Dügâh makamlarının karakteri için yukarıda yapılan çıkarımların sorgulamaya açık olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

Mevlid yazmalarında kayda geçmiş makamlarda dikkati çeken bir diğer mesele oldukça geniş bir makam yelpazesinin ortaya çıkışıdır. Tümü her bir yazmada geçmese de topluca bakıldığında 40 farklı makama ulaşan listede her dönem tercih edilen, çokça eser bestelenmiş ve bugünün *Mevlid* icralarında da kullanılan makamlar öne çıkmaktadır. Öte yandan yazmalarda kayda geçme sıklığı düşük olmakla beraber Geveşt, Nişâburek, Müberka, Necd-i Hüseyini ve Vech-i Hüseyini gibi az tanınan, nadiren kullanılan ve

⁴² Walter Feldman, *Music of the Ottoman Court: Makam, Composition and the Early Ottoman Instrumental Repertoire* (Berlin: Verlag für Wissenschaft und Bildung, 1996), 234-236.

⁴³ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tedkik ü Tahkik*, çev. Yalçın Tura (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006), 44.

⁴⁴ Yakup Fikret Kutluğ, *Türk Musikisinde Makamlar: İnceleme* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 372-380; Cem Behar, *Kan Dolaşımı, Ameliyat ve Musikî Makamları: Kantemiroğlu (1673-1723) ve Edvâr'ın sıra dışı müzikal serüveni* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 128-132.

⁴⁵ Sadettin Heper bu üç beste-i kadim âyinin bestelenmesi için 15. yüzyılın ikinci yarısını işaret eder. Sadettin Heper, *Mevlevî Âyinleri* (Konya: Konya Turizm Derneği, 1974), 510; Ancak mezkûr âyinlerde kullanılan usûller ve nağme yapısının oluşumu için 17. yüzyıl ortaları daha makul bir tarih olarak görünüyor. Owen Wright, *Words Without Songs: A Musicological Study of an Early Ottoman Anthology and its Precursors* (London: School of Oriental and African Studies, 1992), 7.

repertuarda az sayıda örneği bulunan makamlara da rastlanılmaktadır. Şayet yazmalar birbirinden sürekli kopya edilerek çoğalan, icrada kullanılmak üzere değil koleksiyona katmak üzere üretilmiş statik eserler olsaydı bir ihtimal bu makamların da tevâtüren yazılan, tanınmasa ve kullanılmasa da kayda geçen isimler olduğunu düşünebilirdik.

Oysa bu az kullanılan makamlar zaten birkaç yazmada rastlanılan ve üzerinde ittifak oluşmayan noktalarladır. Mesela sadece Refref'in belirmesi bölümünde üç yazmada toplam on kez Dilkeş makamı yazılmıştır. Bunlarda Dilkeş'in yazılı olduğu beyitler için diğer yazmalarda Irak, Eviç ve Hüseyini makamları ağırlıktadır. Zaten zamanla değişip Dilkeşhâverân olarak anılacak Dilkeş de bu üç makamla benzer yapıdadır. Muhtemelen mecmua sahibinin musiki bilgisine ve zevkine göre şekillenen bir durumdu bu. Eğer inceliklerine vâkıfısa oldukça küçük farklarla birbirinden ayrışan makamları teşhis edebilir, icrasına yansıtabilir ve mecmuasına kaydedebilirdi. Mecmua sahibi diyelim Muhayyer makamını biliyorsa bunu yazabilir, yoksa aynı etkiyi uyandırmak namına *tiz* Hüseyini şeklinde ifade edebilirdi. Böylelikle bir nüshada *tiz* Uzzâl makamı kaydedilirken başka bir nüsha bunu Şehnâz makamı ile isimlendirebilirdi. Dolayısıyla herhangi bir beytin farklı yazmalarda hangi makam adıyla kaydedildiğini takip etmek aynı zamanda mecmua sahiplerinin musiki müktesebatı hakkında da fikir verecektir.

Peki sadece makamın adını yazmak anlamlı bir melodik yapı çağrışımı için yeterli midir? Buna bir cevap olarak, söz konusu yazmalardan çok sonraları kaleme aldığı kitapta *Mevlid*'in icrasını konu alan ve her beyitte dikkat edilecek yerleri, uygulanacak makamları kendi birikimi ışığında tek tek izah eden Ali Rıza Sağman'ın ifadeleri aktarılabilir:

"Bu müzik bahsini [uygulanacak nağmeleri kastediyor] yazı ile anlatmak o kadar zor ki, hemen hemen imkânsızdır... Biz burada ancak isim [makamın ismini] söylüyoruz. Bundan başka yaptığımız bir iş yoktur. Ağzımdan çıkan 'bal', bilenlere balın müsemması anlatır, bilmeyenlere de ismini öğretir."⁴⁶

Ancak görünen o ki bazı yazmalarda bir nebze daha netlik oluşturabilmek adına takviye sağlayacak çözümler geliştirilmiş, makam kayıtlarının önüne ya da ardına kısa ifadeler eklenerek melodinin hareketi tarif edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan en yaygın kullanılan makamın yanına *tiz* yazılarak (19 yazmada toplamda 263 kez; *tiz* Hüseyini, *tiz* Mâhur gibi) muhtemelen nağmenin ilgili makamın *tiz* bölgesinde yapılacağını belli etmek üzere konandır. A 7940 ve K 425'de ise aynı etki *bülend* [yüksek] kelimesi ile (11 kez) sağlanmış. *Karar* (36 kez) ve *teslim* (9 kez) ifadeleriyle de makamın seyrinin sonlanacağı -karar edeceği- belirtilmiş olmalıdır. Sık kullanılan bu tabirlerin yanı sıra nadiren şunlara rastlanır: iki makamı birleştirmek için *maa* [ile] (7 kez; Nevâ *maa* Pençgâh gibi), *yüzünde(n)* [yoluyla, üzerinden] (3 kez; Eviç *yüzünden* Hüseyini, Dügâh *yüzünde karar tiz* Hüseyini, Segâh *yüzünde karar* Hüseyini), *pes bâde tiz* [kalın sonra ince] (1 kez; Hüseyini *pes bâde tiz*), *tiz ender tiz* [tiz içinde tiz] (1 kez; *tiz ender tiz* Hüseyini).

Bu küçük ifadelerin yanı sıra bazı ilginç kullanımlar da vardır. Meselâ MS 289'un Mî'râc bahrinde üç kez *pehlevân* (iki kez yalnız *pehlevân*, bir kez *pehlevân* Irak şeklinde) ifadesi geçer,⁴⁷ ki bu bildiğimiz pehlivan kelimesinin eski dönem imlasıdır. Acaba bununla bugün kullanımda olan güçlü şekilde icra etmeyi ifade eden Batı müziği menşeli *forte* benzeri bir nüans mı kastediliyor? Öyleyse K 1059'da bir kez kullanılmış *latif* ifadesi⁴⁸ de *piyano* anlamında hafif ve yumuşak icrayı temsil ediyor olabilir.

1703 tarihli OR 985'te ise icrayı yönlendirebilecek farklı nüans işaretleri denenmiştir. Buna göre bazı kelimelerin üzerine çeşitli adette kısa çizgiler çekilerek ilgili yerin uzatılacağı işaretlenmiş, iki yere de mushaflarda durmak için uygun olan yeri belirtmek üzere kullanılan *kıf* yazılmıştır. Bunları ilk tespit eden Mermutlu işaretleri şöyle açıklıyor:

"Bursa [OR 985] nüshasının en önemli yanı sadece beyit kenarlarında makam işareti vermekle yetinilmeyip metin içinde bazı makam geçkilerinin ve uzatma yerlerinin belirtilmiş olmasıdır. Örneğin Nur bahrinin ilk mısraındaki 'Âdem'i' lafzının üç elif miktarı uzatıldığı (III) şeklinde, Mîraç bahrindeki 'Sevdiğin cân ile matlubun benem' mısraındaki 'Sevdiğin' lafzının beş elif miktarı uzatılacağı (IIII) işaretiyle belirtilmiştir. Ayrıca 'Ne murâdın var ise kılâm revâ' mısraında 'murâdın' lafzının, 'Yâ ilâhî Hazretinden hâcetim' mısraında 'Yâ ilâhî' lafzının önüne duraksama anlamında (kıf) işareti konmuş olduğu görülür. Mecmuada yer alan iki tevşihden ilkinin ayrıntılı olarak nüanse edildiği dikkatlerden kaçmaz."⁴⁹

Aslında tüm bu nüans işaretleri ve makam isimlerine eklenen küçük lafızların gösterdiği, söz konusu yazmalarda makam isimlerini yazmaktan öte bir takım yol göstericiler oluşturma çabasıdır. Mesela beyit kenarına Hüseyini yazılsa da bu makamın *tiz* bölgede mi, karara gidecek şekilde mi, farklı çeşnilerle mi işleneceği belirtilememektedir. Elbette notanın keskinliğine hiçbir zaman ulaşmasa da bu türden küçük müdahalelerle nağmeyi daha açık tarif hedeflenmiş olmalıdır. Diğer önemli nokta ise makamlara

⁴⁶ Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur? Ve Mevlidhanlar* (İstanbul, 1951), 83.

⁴⁷ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (El Yazmaları Koleksiyonu, MS 289), 11a.

⁴⁸ Süleyman Çelebi, *Mevlid* (Belediye Yazmaları, K 1059), 30b.

⁴⁹ Mermutlu, "Mevlid Musikisinde Makam Seyri Üzerine Nadir Nüshalara Dayalı Karşılaştırmalı Bir Çalışma", 169.

yapılan bu ekleme lafızların genelde mecmua sahiplerine ait şahsi tercihler olduğudur. Standartları oluşmuş bir yapıdan bahsedilemez.

4. İttifak mı, İhtilaf mı?

Çalışmada değerlendirilen 19 yazmanın kahir ekseriyetinde, beyitlerin çoğunda aynı makamın kayıtlı olduğu tespit edilmiş olsaydı, *Mevlid*'in tek elden çıkma bir bestesi ya da düzenlemesinin varlığından ve bunun uzunca bir dönem korunarak aktarıldığından bahsedilebilirdi. Ancak sözgelimi Nâyî Osman Dede'nin *Mi'râciyye*'sinin makam isimleriyle kayda geçtiği yazmalarda olduğu gibi yüksek bir tutarlılığa⁵⁰ makamlı *Mevlid* nüshalarında rastlanmamaktadır. Tıpkı *Mevlid* metninin zaman içinde ve yazmalar özelinde çeşitlenmesi durumu gibi icrayı yansıtabilecek birer veri olan makam kayıtlarında da hâkim olan yapı çeşitliliğidir. Fakat temel noktalarda yazmalar arasında azımsanmayacak bir uyumun varlığı göz ardı edilemez.

Birbirine en çok benzeyen iki yazma TY 549 ve MS 323 yaklaşık olarak aynı uzunlukta (sırasıyla 141 ve 143 beyit) ve her mısraa birer makam (beyitte iki makam) yazılması yönüyle benzer yapıdadır. Fakat bu yakın nüshalarda dahi makam kayıtlarının ancak dörtte üçü tam anlamıyla örtüşmektedir. İki yazma arasındaki farkların bir kısmı makama eklenen *tiz*, *karar*, vb. ilaveler, bazıları yakın makamların (Hüseyni yerine Muhayyer gibi) kaydedilmesi sebebiyle olsa da en az yarısında bambaşka makamların (Acem yerine Bûselik gibi) tercih edildiği görülür. 19 yazmanın her birini diğerleriyle mukayese ettiğimizde ise aradaki farklar daha belirgin hâle gelir. Bu yüzden makam kayıtlı *Mevlid* yazmalarının birbirinden istinsah edilmiş olabilecekleri ihtimali elenmiş olur.

Yazmalara topluca bakıştan daha özele inerek her beyit için tercih edilen makamlara geçildiğinde yazmaların uyumundan söz edilebilir. Ancak yine de hiçbir beyitte yazmalarının on dokuzunun da aynı makamı kaydettiği olmamıştır. Çünkü bazı yazmalarda ilgili beyit ya metne hiç konmamış ya da kenarına makam kaydı düşülmemiştir. Bunun dışında bazı yazmalarda makam kaydı boş bırakılmış olsa da *Mevlid* metninin tamamı içinde en az yirmi beyit için tüm yazmaların aynı makamda ittifak ettiği söylenebilir. İlginç şekilde yüksek uyumun görüldüğü yerler genellikle bahir ya da alt bölümlerin ilk beyitleridir. Sırasıyla her biri bir bölümün başlangıç beytinin ilk mısraı olan aşağıdaki noktalarda yazmalarda kayıtlı makamlar ve kaç kez yazıldığını inceleyelim:

<i>Allah adın zıkr idelüm evvelâ</i>	Dügâh (18 kez) ⁵¹
<i>Ey azizler işte başlaruz söze</i>	Dügâh (18)
<i>Hak Teâlâ çün yaratdı âdemi</i>	Dügâh (17), Hüseyni (1)
<i>Lehü'n-nesebü'l-âli fe-leyse ke-mislihî</i>	Hüseyni (18)
<i>Âmine Hatun Muhammed anesi</i>	Rast (14), Pençgâh (2)
<i>Yaradılmış cümle oldı şâdmân</i>	Pençgâh (15), Rast (1)
<i>Mekke kavmi uluları bî-hilâf</i>	Dügâh (14), Sabâ (1)
<i>Fahr-i âlem irdi çün kırk yaşına</i>	Hüseyni (10), Bûselik (2), Uzzâl (1)
<i>Hâze'l-emânu li-men yürüdü himâyeten</i>	Pençgâh (12), Hüseyni (1), Nişâbur (1), Nişâburek (1)
<i>Gel berü ey aşk odına yarıcı</i>	Rast (16), Acem (1)
<i>Söyleşürken Cebraîl ile kelâm</i>	Irak (17)
<i>Yâ ilâhî ol Muhammed hakkıçün</i>	Pençgâh (13), Nevâ (2), Geveşt (1)

Gerçekten de bölüm başlangıçlarında yakalanan bu müştereklik dikkat çekicidir. Devam eden beyitlerde çeşitlilik artsa bile bahirlerde/fasıllarda sanki ortak bir başlangıç noktasından başlayıp farklı geçki tercihleriyle dallara ayrılan, yer yer paralellik gösterip bazen ayrı düşen bir seyir hattı takip edilmiştir. Muhtemelen *Mevlid*'in her noktası belirlenmiş bugün anladığımız manada mukayyet bir bestesi olsaydı ve değişmeden intikal edebilseydi yazmalardaki uyumun daha yüksek olması beklenirdi. Her şeye rağmen çoğu beyit için hiç değilse yazmaların yarısında aynı ya da benzer makamların kayda geçmesi *Mevlid*'in icrasına ait bir ya da birkaç düzenlemenin -belki de bestenin- ortaya konmuş olabileceği ihtimalini canlı tutuyor.

Beste ya da uygulanacak makamlarla ilgili tertip, yapılan her ne ise bunun zaman içinde icracıların zevk, tercih ve birikimlerine, dönemin musiki gelişmelerine göre çeşitlendiği ve farklılaştığı açıktır. Böylesi değişimleri yazmalardaki makam

⁵⁰ Benlioğlu, "Derkenarda Der-makâm: Bir İntikal Aracı Olarak Makam Kayıtlı Mi'râciyye Yazmaları", 89.

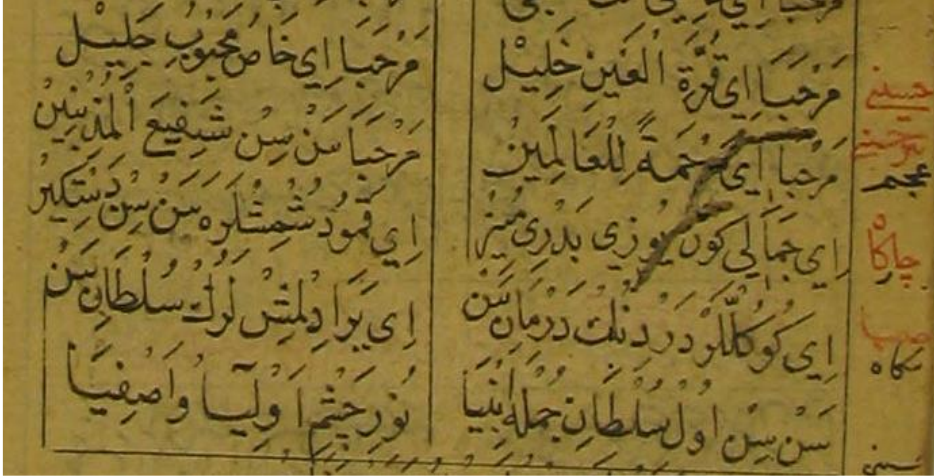
⁵¹ Makam kayıtları toplamı 19'u bulmuyorsa bazılarında ilgili beyit makam olmadan yazılmış ya da beyit yazmada hiç yer almamış demektir.

kayıtlarına yapılan müdahalelerden de anlamak mümkündür. Yazmalardaki makam kayıtları genelde aynı elden çıkmış ve kırmızıyla yazılmıştır. Nadiren, sonradan yapıldığı belli olan tashihler ve eklemelere rastlanır. Meselâ TY 742’de “*Ol vasiyyet kim direm her kim tuta*” mısraının yanına önceden Pençgâh yazılı olduğu hâlde bilâhare bunun üzeri çizilerek Sabâya çevrilmiştir (bk. Şekil 1). Zaten bu beyit bir ikisi istisna diğer yazmaların tümünde Sabâ makamı olarak kaydedilmiştir. K 564’te ise bu türden değişiklikler en az on yerde görülür. Şekil 2’de de görüleceği gibi başlangıçta kırmızı olan makam kayıtlarına sonradan siyah kalemle müdahale edilmiştir. Hatta ilk seferde Çargâh yazılmışken ortasında eksik kalan bir harf sonraki kalem tarafından tamamlanmıştır.

Şekil 1: TY 742 vr. 10b’de Makam Kaydının Değiştirilmesi

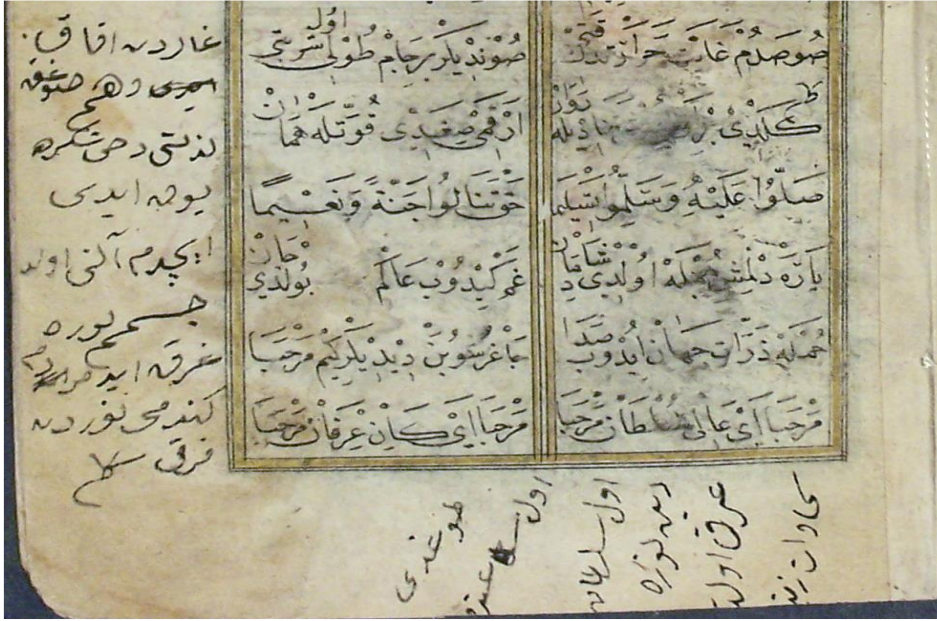
Şekil 2: K 564 vr. 14a’da Makam Kaydı Tashihleri

Makama müdahale olmaksızın sadece derkenara eksik görülen beyitlerden ilave edildiği de vakidir. Mesela OR 985’te vr. 3a’ya üç beyit sonradan ilave edilmiştir: “*Kardan ak idi vü hem soğuk idi*”, “*İçdüm anı oldı cismüm nûra gark*” ve “*Toğdı ol sultân-ı dîn*” mısralarıyla başlayan beyitler (bk. Şekil 3). 19 yazma arasında “*Kardan ak idi vü hem soğuk idi*” mısraıyla başlayan beyit sonradan eklenmiş olsa da sadece OR 985’te bulunur; bugünün *Mevlid* icralarında genelde okunan bu beyit bahse konu nüshalardan OR 985 hariç hiçbirinde yer almaz. Metnin değişimine ve çeşitlenmesine örnek verilebilecek pek çok misalden biri olarak bu durum, değişimin zaman içinde farklı yazmalar arasında gözlemlenebileceği gibi bizzat aynı nüshanın üzerinde yapılan müdahalelerle de ortaya çıktığını göstermektedir.

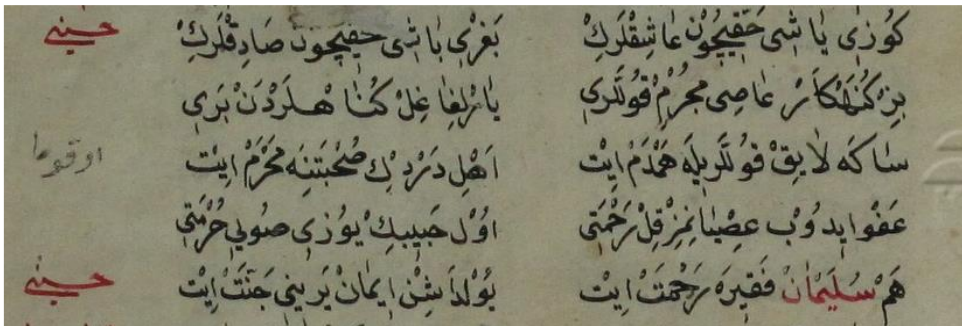

Şekil 3: OR 985 vr. 3a'da Derkenara İlave Edilen Üç Beyit

K 415'te ise tersine bir işlem uygulanmış, mevcut bir beytin yanına sonradan “okuma” ifadesi yazılmıştır (bk. Şekil 4). Bu uyarı *Mevlid*'in son kısmı olan Dua bölümünde esasen çoğu yazmada yazılı ve makam kayıtlı olan “*Sana lâyük kullar ile hemdem et*” diye başlayan beytin yanına eklenmiştir. Hülâsa, mecmua sahiplerinin tasarrufuyla ya da mecmua el değiştirdiğinde yeni kullanıcısının güncellemeyle söz konusu değişiklikler ortaya çıkmış olmalıdır.

Şekil 4: K 415 vr. 7a'da Beytin Kenarına Eklenen “Okuma” İfadesi

Daha önce de ifade edildiği üzere çalışmada değerlendirilen 19 adet makam kayıtlı *Mevlid* yazmasında toplamda 40 adet makam ismine rastlanmaktadır. Ancak bu 40 makamın her biri her yazmada yer almamaktadır. Yazma nüshalar kendi içinde değerlendirilerek tek tek ele alındığında içerdikleri makam çeşitliliği şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Tablo 3: Yazmalarda Kullanılan Toplam Makam Adedi

Yazmalar	Makam Çeşitliliği (Adedi)
H 1286	25
MS 323	24
TY 549	23
TO 9	22
A 219	20
YB 5657	20
HM 4470	19
TY 742	19
K 415	18
MS 289	18
MS 406	18
K 564	17
R 2471	16
K 1059	16
OR 985	15
A 2576	15
K 425	15
A 7940	12
MİF 67	12
Ortalama	18,1

Tüm yazmalarda toplamda 40 adet makam ismi zikredildiği tespit edilse de hiçbir nüshada tek başına bu çeşitlilik yer almamaktadır. Makam çeşitliliği açısından en yoğun olan H 1286'da 25 farklı makam ismi geçmekte iken en az yoğunluğa sahip iki yazmada (A 7940 ve MİF 67) sayı 12'ye kadar düşmüştür. Bu dağılımın doğrudan *Mevlid* icracılarının makam tercihi yelpazesine, dolaylı olarak da icracıların musiki bilgi ve maharetlerine işaret ettiği düşünülebilir. Ancak yine de ortalamaya bakıldığında (18,1) mevlidhanların hiç de azımsanmayacak sayıda makamı tanıdığı, bunları *Mevlid* icrasında kullanabildiği, icra esnasında peş peşe gelen ve genelde birkaç beyitte değişiklik gösteren seyir içinde makam geçkilerini takip edebildiklerini çıkarmak mümkündür.

Bahse konu 19 yazmanın tümünde de geçen 5 makam vardır: Acem, Dügâh, Hüseyini, Nevâ ve Pençgâh. Bunlar zaten toplamda en çok görülen makamlardı. Bunlar dışında kalan makamlara her bir yazmada rastlanmamaktadır. Daha net şekilde ifade etmek gerekirse;

Büselik, Çargâh, Irak, Nikriz ve Rast makamları 18 yazmada,
Eviç ve Uzzâl 16,
Sabâ 15,
Muhayyer 14,

Kûçek ve Segâh 13,
 Mâhur 10,
 Gerdâniye 7,
 Hicâz 6,
 Şehnâz ve Nevrûz 5,
 Nihavend 4,
 Dilkeş, İsfahan, Nişâbur ve Zâvil 3,
 Gûlîzâr, Karcıgâr, Hisâr, Müberka, Necd-i Hüseyini, Nişâburek, Uşşâk ve Vech-i Hüseyini 2,
 Bayâtî, Bestenigâr, Geveşt, Hûzî, Muhalif-Hüseyini ve Sünbûle makamları ise sadece 1 yazmada yer almaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada derkenarına makam adları yazılı 19 adet *Mevlid* yazması tespit edilerek çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Şu var ki kayda geçen makamlar merkeze alınarak bazı çıkarımlara ulaşılsa da *Mevlid*'in yüzyıllar içinde muhtelif coğrafyalarda devam edegelen icra serüveni düşünüldüğünde ulaşılan sonuçlar sınırlı bir fikir yürütme olarak kalmaya mahkumdur. Net olarak söyleyebiliriz ki günümüze ulaşan yüzlerce yazma *Mevlid*'in arasında makam kaydı olanlar oldukça azınlıktadır. Dolayısıyla zaman içinde devam eden *Mevlid* icralarında her zaman için bu yazmalarda gördüğümüz makam terkininin takip edildiğini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki yukarıda yapılan değerlendirmelerde de görüldüğü üzere makam kayıtlı *Mevlid*'lerde bazı benzerliklere rastlansa da tam anlamıyla bir örtüşme, üzerinde ittifak edilmiş bir yapı, kısacası bir standart bulunmamaktadır. Tespit edilecek yeni makamlı *Mevlid* yazmaları ve meselenin bu çalışmanın sınırları dışında kalan noktaları üzerinden yeni değerlendirmeleri ile konunun derinleştirilmesi mümkündür. Ancak hâlihazırda ortaya çıkan tabloda *Mevlid* icrasının yazmalara makam kaydı olarak yansıyan cihetiyle çeşitlilik gösterdiği ortadadır.

Çalışmada ele alınan yazmalardaki makam kayıtları neticede icracıya yol göstermek ve kullanacağı makamları hatırlatmak üzere yazılmıştır. Burada yerleşmiş bir standart olmadığı gibi şahsi kullanımda kendileri için etkili ve anlaşılabilir olan ne ise, mecmuaları hazırlayanlar bunu uygulamış olmalıdır. Ancak yine de sadece bir makamın adını yazmakla müziğin ya da nağmenin aksettirilmesi söz konusu olamaz. Bu meyanda makam kayıtlı *Mevlid* yazmalarında esas olan zaten bir şekilde -beste ya da irticali olsun- yapacağı nağmeye çalışmış, aşinalığı olan ya da onu meşk etmiş birine hatırlatıcı olmasıdır.

Daha önce *Mevlid*'in makamlı yazmaları üzerine yapılan çalışmalar bu nüshaları besteli *Mevlid*'in birer delili olarak görme eğilimindedir. Her ne kadar burada yaptığımız değerlendirmeler doğrudan *Mevlid*'in besteli olma durumuna odaklanmasa da varılan sonuçların bu konuya da ışık tutması mümkündür. Buna göre makam kayıtlı *Mevlid* yazmalarına dayanarak *Mevlid*'in bestelenmiş olduğu sonucuna da bestelenmediği sonucuna da kesin olarak varılamaz. Yukarıda da gösterildiği üzere yazmaların hiçbirinde eserin bestekârından, besteli olduğundan, kaydedilen makamların bir besteyi yansıttığından bahis yoktur. Dahası bahse konu yazmalarda hem *Mevlid* metni hem de derkenarda kayıtlı makamlar açısından oldukça geniş bir çeşitlilik yer almaktadır.

Peki, bu yazmaların besteli *Mevlid*'i yansıttığı görüşü nasıl oluşmuştur? Daha önce ifade edildiği üzere *Mevlid*'in bestelenmiş olmasına ilişkin bilinen yegâne tarihi kayıt İsmâil Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ında geçen tek cümlelik veridir.⁵² Bu bilgi sadece Ubeyd adında bir musikişinasın *Mevlid*'i besteleyen Sekban'ın talebesi olduğunu ifade eder. Bunun dışında ne Sekban hakkında ne de -varsa- bu *Mevlid* bestesinin mahiyeti hakkında başka bilinen birincil bir referans yoktur. Esasen literatürde yapılan, Sekban'a ait olduğu rivayet edilen bu beste ile çeşitli *Mevlid* yazmalarında tam anlamıyla örtüşmese de benzerlik taşıyan makam kayıtlarını bir araya getirmek olmuştur. Anlaşılan o ki son yüzyıl içinde konuyu ele alan araştırmacılar, modern bir tutumla *Mevlid* icra geleneğinde bir düzen ve tutarlılık arayışı içinde olmuşlar, yüzyıllar içinde sürekli tedavülde kalmayı başarmış çok okunan/okutulan *Mevlid*'in musiki boyutunu sistematik bir yapı içinde tasavvur etmişlerdir. Çalışmada ulaşılan yeni sonuçlar ışığında bu yaklaşımın farklı boyutlarıyla tartışılması gerektiği açıktır.

⁵² Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'i, 750.

Kaynakça

- Abdülbâkî Nâsır Dede. *Tedkik ü Tahkik*. çev. Yalçın Tura. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006.
- Ateş, Ahmed. *Vesîletü'n-necât: Mevlid*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1954.
- Ateş, Erdoğan. "Mevlid İcrasında Farklı Bir Yöntem: Cumhuriyet Mevlid (Isparta Örneği)". *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri: Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. ed. Bilal Kemikli - Osman Çetin. 499-505. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Aymutlu, Ahmed. *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Berksoy Matbaası, 1958.
- Baykal, Kâzım. *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu, 1999.
- Behar, Cem. *Kan Dolaşımı, Ameliyat ve Musıkî Makamları: Kantemiroğlu (1673-1723) ve Edvâr'ının sıra dışı müzikal serüveni*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Behar, Cem. *Orada Bir Musıkî Var Uzakta...: XVI. Yüzyıl İstanbulu'nda Osmanlı/Türk Musıkî Geleneğinin Oluşumu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Benlioğlu, Selman. "Derkenarda Der-makâm: Bir İntikal Aracı Olarak Makam Kayıtlı Mi'râciyye Yazmaları". *İstem* 18/35 (2020), 73-95.
- Donuk, Suat. *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Musikisi Antolojisi: Dinî Eserler*. 2 Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1942.
- Ergur, Cumhuriyet Enes. "Prizren'de Halen Okunan Besteli Bir Mevlid". *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri: Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. ed. Bilal Kemikli - Osman Çetin. 506-519. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Feldman, Walter. *Music of the Ottoman Court: Makam, Composition and the Early Ottoman Instrumental Repertoire*. Berlin: Verlag für Wissenschaft und Bildung, 1996.
- Heper, Sadettin. *Mevlevî Âyinleri*. Konya: Konya Turizm Derneği, 1974.
- Koca, Fatih. "Dinî Mûsikî Formu Olarak Mevlîd ve Dobruca Besteli Mevlîdi". *Diyanet İlmî Dergi* 55/1 (2019), 155-182.
- Kutluğ, Yakup Fikret. *Türk Musikisinde Makamlar: İnceleme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Mermetli, Bedri. "Besteli Mevlid Meselesi". *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. ed. Mustafa Kara - Bilal Kemikli. 412-434. Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016.
- Mermetli, Bedri. "Mevlid Musikisinde Makam Seyri Üzerine Nadir Nüshalara Dayalı Karşılaştırmalı Bir Çalışma". *Journal of Turkish Studies* 42 (2014), 165-193.
- Özcan, Nuri. "Mevlid (Mûsiki)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/484-485. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Pekolcay, Necla. *Mevlid (Vesîletü'n-necât)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Sağman, Ali Rıza. *Mevlid Nasıl Okunur? Ve Mevlidhanlar*. İstanbul, 1951.
- Sezikli, Ubeydullah. "Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2008), 179-205.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Koleksiyonu, 1286, 9b-18a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, A 219, 2b-10b.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, A 2576, 69b-76a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, A 7940, 1b-8b.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Yazmaları, 4470, 1b-7a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, K 0415, 1b-7a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, K 0425, 1b-26a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, K 0564, 12b-18b.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, K 1059, 30b-33a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Öğüt Bölümü, 67, 29b-37b.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Koç Üniversitesi Kütüphanesi, El Yazmaları Koleksiyonu, MS 289, 7a-12a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Koç Üniversitesi Kütüphanesi, El Yazmaları Koleksiyonu, MS 323, 1b-7a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. Saraybosna: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, R 2471, 38b-50b.

- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, TO 9, 3b-16b.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 549, 1b-5b.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5657, 1b-7b.
- Süleyman Çelebi. *Mevlîd-i Şerîf*. Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 985, 1b-7a.
- Süleyman Çelebi. *Mevlîd-i Şerîf*. Michigan: Michigan Üniversitesi Kütüphanesi, İslam Yazmaları Koleksiyonu, Isl.Ms. 406, 1b-8b.
- Süleyman Çelebi. *Mevlîd-i Şerîf*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 742, 13b-18b.
- Timurtaş, Faruk. *Mevlid (Vesiletü'n-necât)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Wright, Owen. "Çargâh in Turkish Classical Music: History Versus Theory". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 53/2 (1990), 224-244.
- Wright, Owen. *Words Without Songs: A Musicological Study of an Early Ottoman Anthology and its Precursors*. London: School of Oriental and African Studies, 1992.

